

Boris Jovanović Kastel

MEDITERANSKO PROSVJETLJENJE

Boris Jovanović Kastel
MEDITERANSKO PROSVJETLJENJE

Urednik
Momir M. Marković

BORIS JOVANOVIĆ KASTEL

MEDITERANSKO PROSVJETLJENJE

NAŠ MEDITERAN
- KOMPAS SUDBINE

Podgorica
2012.

MEDITERAN KAO KONFESIJA

Posredstvom globalnih medijskih imperija i regionalnih televizijskih servisa, nama se krajnje agresivno pokušavaju nametnuti kulture dalekih entiteta i savremena gibanja u umjetnostima tzv. zapadnih zemalja, nekadašnjih sila i satelita istočnog bloka. Na taj način, ostajemo uskraćeni za temeljno upoznavanje istorijskih bogatstava, relevantnih geopolitičkih mijenja i aktuelnih smjernica naše autentične makrodomovine - Mediterana i sjaj njegovog nasljedja.

Nesumnjivo je jedna od najefektnijih studija ovog sjeza *Mediteran, prostor i istorija* Fernana Brodela (1902-1985), jednog od najserioznijih istoričara XX v. koji je svoju veličinu i popularnost stekao studijom *Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II*. Ona predstavlja svojevrsni otklon i jednu od posljednjih linija intelektualne i lične odbrane našeg Mediterana od prepotentnog i robotizovanog svijeta globalizacije.

Poznato je da se na obalamu mediteranskog mora formiralo nekoliko, veličanstvenih civilizacijskih kruševa još uvijek nedovoljno izučenih i valorizovanih. Počevši od krtskog i mikenskog, hititskog i asirskog ekonomskog i kulturnog procvata, preko Fenikije čije luke, pomorci, trgovina i državna moć osvajaju zapadni Mediteran, tada proširen od Levanta do Heraklovih vrata, i konačno do Kartagine koju 146. godine prije Hrista, silom oružja, sa istorijske pozornice uklanja Rim. Igrom tragičnih sudbina, sve ove civilizacije nestajale su pod još nerazjašnjenim okolnostima. Jedni sum-

njaju na upade tzv. pomorskih naroda, drugi na kataklizmične faktore klime a treći pak razloge nestanka traže u erupcijama vulkana ili poplavama. Izgleda da su svi ovi analitičari blizu istine jer se tadašnje prokletstvo samouništenja, nekim čudom, transponovalo u našu sadašnjicu. U tjesnoj vezi istorijske i geografske geometrije zapažamo da taj isti, asketski, misteriozni i, s pravom, apoteozirani Mediteran, odnosno njegove linije razgraničenja (granice od Krfa i Otrantskog kanala do Sicilije i Tunisa) dijele i današnji svijet Evrope na dvije civilizacijske polulopte, desna je Istok a lijeva Zapad. Zar je nadalje potrebno podsjećati da se renesansa širi Starim kontinentom iz Firence, barok iz Rima, islamski sakralni objekti iz Istanbula nadahnuto se kopiraju u Persiji, Marko Polo, Đenovljjanin, približava nam kulturu Kine, Kolumbo, taj pomorac mediteranske nacionalnosti, otkriva Novi svijet, Ameriku... Zato je istorijska, duhovna, kulturna i geostrateška, nadasve, slavna i anatemisana legitimacija Mediterana ovjerena zlatnim potpisom svih nestalih i izumrlih, stagnirajućih i aktuelnih civilizacijskih ukrštanja, sjedinjavanja, mimoilaženja i trajanja na njegovom plodnom tlu a ono je, poput mrijestilišta, savršeno za svaku progresivnu misao i kreaciju. Naravno, ni svaki vid dekadentnosti na Mediteranu ne treba isključivati. Naprotiv!

Iz tog razloga, ne čudi ljepota i provokativnost stечenih utisaka što Brodel nadahnuto saopštava - *Putovati po Mediteranu znači pronaći svijet Rima u Libanu, pristoriju na Sardiniji, grčke gradove na Siciliji, arapsko prisustvo u Španiji, turski islam u Jugoslaviji. To znači uranjati do u najdublje vrijeme, do megalitskih građevina na Malti ili do piramida u Egiptu. To je susret sa drevnim stvarima koje su još uvijek žive, koje dodiruju ultramoderno...*

Kako se svjet(l)onosna i drevna mediteranska galaksija, kao nevjerovatno kompleksan svijet volšebne simbioze međusobno konfrontiranih naroda, iskustava, baština, religija, duhovnosti, jezika, ideja i običaja i plemenito prožetih, impregniranih i obogaćenih kultura, doista zasnivala na nužnoj ali i ontološki skopčanoj familiji heterogenih civilizacijskih gena, tako stičemo mišljenje kako taj kontinuirani i krvavi antagonizam između Zapada (latinizam, hrišćanstvo), Istoka (pravoslavlje) i islamskog svijeta ne donosi samo pustoš, već svi postajemo gubitnici. I takav odnos nerijetko biva relativan jer su religiozne podjele na Mediteranu, koliko god čvrste i kanonizovane, izazivane vještački u cilju interesa velikih sila i vrhovnih vjerskih poglavara u službi politike i ekspanzionizma.

Kao u svim fantastičnim tokovima istorijskih preplitanja, Mediteran se profilisao u relativnoj drugačijoj završnici, posebno u pomenutim sukobima zarad vojne, ekonomске i kulturne dominacije jednih nad drugima, držeći svoje sredozemstvo kao krunu duha.

Tu niko ne postaje subordiniran ali ne i neoštećen, svi su pobjednici! Zašto? Od tada pa do današnjih dana evidentni su niski udarci suprotstavljenih civilizacija. Uprkos istorijskim traumama i *opravdanim* ratovima, možemo sa sigurnošću utvrditi da sudari različitih etnikuma i njihovih kultura Mediteranu donose neizmjernu duhovnu valorizaciju jer upravo magično klupko tri naizgled disharmonične civilizacije svoja najintimnija osjećanja ljubomorno čuva za Mediteran i njegovu otmjenost ili, kako Brodel kaže, nekada jedan svijet, *jednu planetu...*

Sredinom XVII i početkom XVIII vijeka dolazi do engleskog otimanja Gibraltara. Mediteran postupno

gubi moć i povlači se u sebe da bi mu prokopavanje Suseckog kanala donijelo totalni trgovinski krah. Ipak, 1956. godine Naser nacionalizuje kanal ali nakon toga ni Englezi, ni Holanđani, ni Francuzi, ni Španci, ni Italijani nijesu ostvarili dominaciju na Mediteranu. Svjedoci smo da su danas njegovi faktički tutori zapravo američki ili, u skromnijem obimu, ruski oligarsi, njihovi tankeri i vojno brodovlje iz zjapećih čeljusti NATO pakta ali, što je najpogubnije, i njihova propagistička svakodnevna kultura neprekidnog glumljenja dežurnog svjetskog šerifa koja korijene na Mediteranu zasigurno nema.

Bez obzira što povjesno, kulturno i aksiološko vrijeme Mediterana ne utiče u delte naše kontaminirane stvarnosti, ipak, želim vjerovati da se mediteranstvo, kao moja istinska konfesija, može i mora sačuvati u skrovitom trezoru naše svijesti, memorije, intelekta i, nadasve, srca! Tako agresivne pesnice istočnog i prekoatlanskog svijeta, uprkos nadmoći, na meni ostavljaju modrice - ali baš one u kartografskom obliku mediteranskog basena. Takođe, pješčani sat Sredozemlja odavno ne funkcioniše, nekada su ga kontemplativni otkucaji od Proporcija i Homera, preko Njegoša i Dan-tea do Kavafija, Montalea ili Ungaretija okretali, održavajući ga u životu. Od Svevišnjeg koji je izgubio sve nade u nas i od naše *civilizacije* kiča i licemjerja, Sredozemlje ne može očekivati ruku pomoći da njegov pješčanik pokrene.

Ipak, što se tiče crnogorskog državnog, nacionalnog i kulturnog prostora, nesumnjivog baštinika i sudsbonosca mediteranskih udesa i procvata, iako mu to mnogi ogrezli mitomani, honorarne patriote i politički dvorski maskaroni osporavaju, mislim da mu ova Bro-

delova studija omogućuje da još podrobnije preispita sebe i još bolje se upozna sa samim sobom.

Konačno, današnja vremenska i geopolitička, donekle kulturološka i komunikaciona pozicija Mediterana, figurativno rečeno, odražava sliku skamenjenog broda nasukanog na sopstvenu hrid i ophrvanog bjesomučnim talasima iz zaboravljenog bića i ostatka svijeta. Ako neko u skorijoj budućnosti nađe kormilo plovila strujama hitnuto na obalu, velika je enigma hoće li ga koristiti za gradnju Novog broda budućnosti koji bi plovio novim maršutama postdoba.

Zbog svega navedenog i zaobiđenog, Mediteran bi to itekako zasluzio. Ključno je pitanje, međutim, da li mi - mediteranski narodi, danas dezorientisani i auto-destruktivni, uopšte zaslужujemo ulogu obnovitelja moderno transformisanog mediteranskog bića i blagodeti njegovog prosvjetljenja.

VENECIJA - GRAD MEDITERANSKIH GRADOVA

Venecija je nešto najljepše što je stvoreno na zemlji. (...). Venecija je grad u kome i stranci i mještani unaprijed znaju da predstavljaju eksponat.

Josif Brodski

Venecija, raskošni Grad svih mediteranskih grada, nekadašnja *La Serenissima Repubblica*, danas sa svom svojom slavnom istorijom, učmalom sadašnošću i krajnje neizvjesnom perspektivom stoji na raskršću vremena, dvoumeći se, da li živjeti odnosno preživljavati u *fosilnoj* slavi i legendama o vječnom ili se pak prilagoditi težnjama savremenih civilizacijskih strujanja Trećeg milenijuma koji karakteriše proces nemilosrdne globalizacije. Sigurno, nije uopšte bezbolno napraviti jednu takvu odluku transponovanja svih svojih ljubomorno čuvanih stubova (državni sjaj, romantični životopisi, ekonomска, kulturna i vojna premoć, pomorska prevlast na Sredozemlju, demokratska vlast i mudro balansiranje između dva carstva) u ambijent modernog čovječanstva gdje vlada bjesomučna borba za tehnološki prestiž, post-industrijsko nadgornjavanje i utrkivanje u teškom i kompjuterizovanom naoružanju. Možda ćemo odgovor na ovu nedoumicu dobiti kroz analitičku percepciju mletačkih procvata, padova i ponovnih uskrsavanja u nikad okončanoj istorijskoj vertikali.

Venecija je, naime, nastala još u doba Rima, stanovništvo potom pred Gotima i Hunima bježi u lagunu, da

bi, vraćajući se u život za vrijeme varvarskih upada, postala vojna baza ondašnje Vizantije. Nedugo zatim, mudrošću i rodoljubljem stanovnika zajednice, odbija brojne nasrtaje Franaka što je rezultiralo dobijanjem samouprave u oblasti Rialta. Polovinom IX vijeka, tačnije 828. godine, kada dva venecijanska trgovca donose iz Aleksandrije mošti Svetog Marka, sakrivenе ispod svinjskih polutki, Venecija se nalazi u zavidnoj pri-vrednoj ekspanziji tako da njeni pomorci, trgovci i brodovlasnici formiraju u *Sredozemlju jedno prostrano carstvo* (K. Beket, *Istorija Venecije*). Kao takva, *Serenissima* je iz godine u godinu, trijumfujući u pomorskim ratovi-ma, osnažila svoju poziciju na raskršću vizantijskog, franačkog i slovenskog uticaja, ali i pretenzija.

Tadašnja pluralistička uprava Grada i Republike zasnivala se na ograničenoj moći dužda podložnog kontrolnim mehanizmima Senata, *Vijeća mudrih* i *Svih ostalih*. Duždevi su birani iz najuglednijih familija, kao što su Kontorini, Falijeri, Orseolo, Bodaer, Đustinijan... Iako poznat po međusobnim sukobima plemstva i ozbiljno narušenoj vlasti, početak XI vijeka - pod velikim duždom Petrom II Orseolom - donosi vrhunac moći mletačke Republike na svakom polju. To je kasnije dovelo do indirektno priznate nezavisnosti od zapadnog carstva u formi *Ugovora među narodima*. U sve ratove, pa i Krstaške, sa prefiksom - *sveti*, Venecija nije ulazila odmah za račun drugih, niti bez sopstvenih interesa. Tako, na primjer, u IX Krstaškom ratu Veneci-janci zajedno sa Francima osvajaju Carigrad (1204.) i parčaju Carstvo tako da Republika postaje dominus četvrtine i po romanske imperije. Iz tog vremena zna-čajno je izdvojiti razvoj venecijanske umjetnosti i kultu-re, prije svega, istoriografije (veličanje narodnog identi-

teta, slobode i patriotizma), poezije (rani humanizam pokrenut Petrarkom), filologije i slikarstva (mozaici, portreti, narativno slikarstvo, svetkovine gdje posebno izdvajam Karpača i Đordana) i, konačno, napredovanje gotičkog i renesansnog stila u arhitekturi.

Obilježen Kolumbovim otkrićem Novog svijeta i prodoma Karla VIII u Italiju, te neprekidnim iscrpljivanjima u ratovima protiv Francuza, Španaca i Turaka, povremenim kugama i poplavama, kao i dospijevanjem Vaska de Game do obala Malabara kada je Lisbonu donio začine morskim putem ne plaćajući takšu ni prolaz preko Venecije ili Egipta, početak XV v. donosi početak kraja mletačke Republike. I pored tih sumornih okolnosti, ovaj Grad, magnet za intelektualce i stvaraoce tipa Galileja, Bruna i Kazanove, prolazi kroz neviđenu kulturnu ekspanziju. Književnost se profiliše na esenciji Petrarkinog pjesništva (Bembo), ističu se kurtizane pjesnikinje (Veronika Franko, Gaspara Stampa...) izražavajući najsuptilnija osjećanja ženske prirode, vidni su novi stilovi u noveli i komediji, venecijansko slikarstvo dostiže vizuelnu i duhovnu kulminaciju sa Ticijanom, Veronezeom i Tintoretom a sakralna i svjetovna muzika efektan sklad (Agabrijeli).

Konkurentnost italijanskih i atlantskih luka, te prodor holandskog bankarstva, uz nove vojne poraze i gubljenje posjeda na Sredozemlju, uzrokuju brzi pad Republike pod stranu i sporadično mijenjanu vlast Francuske i Austrije. Obzirom da građanstvo u uslovima okupacije nije sarađivalo sa stranim organima uprave, značajno je pomenuti ustanak građana i proglašenje *Druge Republike* 1848. godine. Ona je, međutim, brzom reakcijom nadmoćnije austrijske vojske protiv slabo naoružanih građana i prije svoga početka bila osuđena na

propast. U tom vremenu potištenosti, bijede i ekonom-ske stagnacije, Venecija se dobrovoljno pripojila Italiji Vitoria Emanuela II. Od tada počinje njen kulturni, ekonomski i duhovni oporavak i modernizacija ranijih, anahronih, segmenata društva.

Gledano sa pozicije današnjih svjetskih interesa, Venecija je zaobiđena od medijalnih privrednih, kulturnih i političkih zbivanja pomjerenih u evroatlantske prostore i nasilne integracije. Što je još fatalnije, ona predstavlja Grad zabrinjavajuće demografske stagnacije i meta je prirodnih faktora destrukcije kao što su snižavanje nivoa tla, obilne kiše i potop, opasna oboljenja kamena i oštećenja neprocjenljive kulturne baštine.

Da li će ostarjeli i mudri krilati lav Svetog Marka, simbol na jarbolima venecijanskih galera i ukras na kamanilama i palatama, odoljeti krvoločnim hijema puštenim iz kaveza čiji ključevi su vlasništvo ekonomskih magnata prekoceanskog svijeta? Možda je odlučio da sa visine nekog portala, otmjen i slomljenog krila, posmatra i prezire svu konfuziju, dvoličnost i bezdušje današnjih odnosa u svijetu. Šta ako se današnja Venecija, zaboravljeni muzej bez živog ključara ili, u Borhesovom žargonu, nekadašnji alef mediteranskog svijeta, pomirila sa stanjem koje joj je pripisao Balzak - *Jadan je taj grad koji se raspada gdje pogledaš, a iz sata u sat sve više tone u sopstveni grob.*

Na kraju, vjerujem da će ovaj sveti Grad u Trećem milenijumu kada su centri svjetske finansijske moći, ne i kulture, preneseni u zapadne kapitalističke sfere uticaja, ostati dostojan sebe kao svojevrsne kulturne i duhovne sakristije. To znači da se neće bezuslovno prilagođavati uslovima tzv. moderne epohe koju karakter-

rišu ratni sukobi, novi egzodusi, ekološke katastrofe i finansijsko-kreativna limitiranost skoro svih životnih parametara, posebno etosa.

Svojom nestvarnošću Venecija dovodi do ushićenja, stvara mitove i očarava, pisao je svojevremeno Brodel, nastavljajući neka se ne mijenja, neka miruje, neka bude uspavanja ljepotica koja nam je toliko potrebna. Neka za nju i za nas, blagodareći joj, vrijeme više ne teče. Naša civilizacija ga uopšte nije zaslužila i bez obzira, da li će Venecija ostati veličanstvena antikvarnica na marginama svjetskih gibanja ili će se pak bezbolno inkorporirati u aktuelnu matricu evropskih integracija, sigurno je da će naše postindustrijske i kibernetičke, kompjuterske i postmodernističke avanture i protivurječnosti, nadživjeti kao stara i bogata udovica bez potomstva.

I živjeti...

MEDITERAN - NAŠA SUDBINA

Poznato je da je crnogorski državni i multikonfesionalni, pa stoga i multikulturalni, prostor tokom svog hiljadugodišnjeg trajanja na Balkanu i Mediteranu u svom troimenom kontinuitetu Duklja - Zeta - Crna Gora, bio izložen heterogenim civilizacijskim uticajima. Tu kao najbližu uzimamo premisu po kojoj se kulturni identitet Crne Gore bazira na specifičnoj ko-egzistenciji sva tri, epohalno važna, religiozno-politička talasa. Prvi je balkanski, često isključiv i marciјalan, za nas samo geografski relevantan, drugi obuhvata baštinu orijentalnog dok treći, ključni i sudbinski, daruje emancipovanost i kulturno rafiniranu *planetu* - Mediteran.

Buran je slijed istorijskih događaja koji su Crnu Goru, jednostavno, prinudili da se u cilju nacionalnog opstanka intenzivnije povezuje sa balkanskim susjedima, prvenstveno radi zaustavljanja turske ekspanzije i očuvanja nezavisnosti. Stoga integracija balkanskih zemalja radi njihove borbe za slobodu nekada zna dobiti svoju drugu, odnosno imperijalnu stranu medalje oличenu u aspiracijama većih etnikuma i država prema ljestvici i suverenosti manjih. To je jedini validan naučni razlog, ali i vješto smisljeni projekat, pokušaja utapanja crnogorske kulture u neprirodni, mitomanstvom opterećeni i neprosvićećeni ambijent Balkana. Iako sa svih strana okružena moćnim susjedima i silama tadašnje epohe, Crna Gora je, uz kraće prekide, svoj civilizacijski put iz balkanskog mraka trasirala prema svjetlima

Mediterana. Mnogi književni sadržaji i istorijski dokumenti iz pera korifeja crnogorskog naroda više nego jasno pokazuju stoljećima sanjanu težnju ka duhovnom vidokrugu sredozemnog svijeta.

Da bi to faktički potkrijepili prisjetimo se samo pojedinih činjenica sa različite vremenske i istorijske distance. One ukazuju na potrebu Crne Gore da svoje biće regeneriše i ispuni kultivisanom energijom svog Mediterana, vraćajući se tako samoj sebi. Konačno, ako bi zaboravila Mediteran, Crna Gora bi se odrekla sebe. Sjetimo se stoga tegobnog puta dukljanske knjeginje Desislave koja u vremenu nadiranja raške soldateske prema Duklji, napušta muža, Mihaila Bodinovog, nalažeći sigurno utočište u raskošnoj intimi zidina Dubrovnika. Nekoliko godina kasnije, Desislavino brodovlje, dato na korišćenje opštini Raguza, znatno je doprinijelo očuvanju slobode ovog grada pod opsadom gusara i osvajača. Sličan primjer civilizacijske kompatibilnosti i prožimanja južnih kultura, srijećemo kod zetskog gospodara Đurđa Crnojevića. Iz Milana i Venecije, naš vlastelin piše testamentarno pismo ženi Izabeti, poručujući joj da, nakon njegove smrti, jedini oslonac može pronaći kod *gospodstva mletačkog*. Treba, dakako, podsjetiti da je upravo iz Venecije, grada Svetog Marka, u Crnu Goru dopremljena prva štamparija na slovenskom jugu. Sjetimo se Bizantija, Paskvalića i Bolice, naših pjesnika renesansnog šarma čiji je neopetrarkistički jezik tako utemeljen u mediteranskom literarnom koloritu i duhu. Takođe, u svim državnim aktivnostima, politici i kulturi, vladajuća loza Petrovića oslanjala se na tradicionalni i moderni senzibilitet Mediterana, prateći talasanje geopolitičkih prilika na njemu. Na to ukazuju i mnoga pisma našeg vladike Vasilija mletač-

kim providurima. Ovom pridružimo i Njegoševu strastveno zanimanje za jezike, krajeve i kulture Sredozemlja što se preslikalo u solarnoj versifikaciji *Gorskog vijenca* i *Luči mikrokozma*. Državna orijentacija kralja Nikole ka italijanskim sferama uticaja, njegova želja za morem i pjesme o moru, idu u prilog crnogorske potrage za svojim Mediteranom, odnosno sobom. Zato Mediteran u crnogorskom slučaju predstavlja svojevrsno hodočašće sebe i taj proces je jedinstven u istorijskim krugohodima i aktuelnom trenutku Unutrašnjeg mora.

Sva ova, uglavnom ilustrativna, prisjećanja i dokazi dominantnog prisustva mediteranske geneze u razvoju slojevitog crnogorskog bića, nikako ne upućuju na njegovu izolaciju ili hermetičku zatvorenost prema okruženju. Upravo zato što je Crna Gora jedan od najljepših multicivilizacijskih mozaika na Mediteranu. Istina, to nevideno jedinstvo razlika je opet i isključivo mediteranska kategorija i usud, odnosno raskoš prokletstva koji nas, poput sjenke, prati.

Što se tiče savremenih disciplina i naučnih opservacija u pogledu statusa crnogorskih kulturnih odrednica, većina njih sadrži otvorenost i okrenutost prema mediteranskoj multikulturalnosti prvenstveno iz razloga što ona nudi emancipaciju i očuvanje malih kultura. Mnogo je doista slikovitih primjera koji potkrepljuju takve tvrdnje a jedan od zanimljivijih svakako je sadržan u sentenci prijatelja Predraga Matvejevića. Po njemu, ta genetska spona Crne Gore i Sredozemlja, *taj neologizam podrazumijeva sve što pripada Mediteranu, u nekoj vezi je sa njim: od iskopine do jezičke dosjetke.*

Iz svega rečenog slijedi da je multikulturalnost Crne Gore pupčanom vrpcom vezana za mediteransku duhovnu maticu, kao i da se na Mediteranu rodio ko-

rijen i zamajac našeg bića, tradicije, duha, vjere, umjetnosti i idealja. Ukoliko bi bilo drugačije i Crna Gora seapsurdno počela okretati istočnim ili zapadnim sferama uticaja, došli bi do jedne nepojmljive pozicije. Tada bi se istorijski, državni, duhovni, kulturni, teritorijalni i, generalno, civilizacijski supstrat Crne Gore odvojio od svog bića i Crna Gora bi pobjegla iz svoje vječne kože.

Ali, bar do današnjih dana, rtovi nijesu napuštali pučinu i bježali na kopno sem ako to nije suluda namjera đavolskih poklisara ili novih bogova u raljama globalizacije...

MEDITERAN - JAVA SNA

Sta je, u najkraćem, Mediteran? More veličanstvenog romorenja do krvi suprotstavljenih civilizacija koje su, međusobnom uslovljenošću sopstvenog opstanka, na tren stavljale u drugi plan sve razlike, tvoreći tako najsavršeniji i najslavniji civilizacijski kolaž lišen etničkih, vjerskih i kulturnih barijera; prostor granaanja loze istorije na grozd nedovršene ili zaustavljene povijesti i postvarenog romantičarskog mita o minuloj slavi; na beskrajnoj pučini antikvarnica ugrožavana stalnim političkim, bjesomučnim talasima, pri čemu u njenim riznicama možemo pronaći svoje biografije i sudbine, upoznati se sa svojim skrivenim sopstvom i u bronzanom kipu neke svetice ili robinje, sve jedno, prepoznati mater, kći ili ljubavnicu iz prethodnog života izronjelog iz meridionalne tradicije.

Veliko Unutrašnje more, prostor i antikvarnica sjećanja i slutnji, naš Mediteran, to Sveti trostvo, doveo bi svoj opstanak u pitanje u slučaju ignorisanja bilo kog od ovih parametara: vječitog mora, prostora neprekidnog trajanja i evocirane biografije svijeta. Postao bi tako najobičnija religija Evrope što jo, priznaćemo, jedan od ciljeva moćnih lobija preko Atlantika koji Mediteran klasifikuju kao prostor istrošenih potencijala neinteresantan za njihova ulaganja.

Mediteranski aksiom samoobnavljanja različitosti-ma zaprepašćuje, iskušava i pljeni, sebe umnožava i oplemenjuje najmarkantnijim vrijednostima drevnih paganskih, antičkih, romanskih, hrišćanskih, islam-

skih, jevrejskih i drugih civilizacijskih talasanja, stvarajući od svoje, preplanule i suncem i solju nagrižene kože, fascinantni renesansni palimpsest koga, ni stalnim grebanjem znatiželjnih, nije moguće svesti na bijelu prazninu, tabulu razu. Tom plamenitošću kulturnih divergencija sjedinjenih u kosmopolitski basen tako da ni jedna ne gubi svoju autonomiju. Naprotiv, Mediteran, kao svojevrsna parabola otpora manjih entiteta većim, kao ni jedna civilizacijska *vaseljena* i dobrovoljni intimni azil od niskih antagonizama i megalomanije, uspješno zaokružuje transetničke i nadnacionalne smjernice onih samosvjesnih korpusa kojima je građansko društvo ideal. To podrazumijeva prefinjeno poimanje i primjenu demokratskih standarda.

Kada je riječ o Sredozemlju, prastarom otklonu od diskriminacije, ilustrujemo to primjerom. U nekim španjolskim entitetima na sjeverozapadu Afrike ispoljeno je etničko jedinstvo svih skupina, pa stoga Mediteran, kao metafora suživota, tolerancije, kulturne difuzije i mozaiciranja dragocjenih istorijskih kontrasta, ostaje beskonačna knjiga otvorena za sve, sa rezervisanim stranicama za kulture odmetnutih i ozloglašenih, assimilovanih i, savremenoj nauci čak nepoznatih, skupina i njihovih ideja. U prilog tome ide činjenica da se "mali" narodi i kulture, zahvaljujući filosofiji suprotstavljenog jedinstva mediteranske humanističke imperije, oslobođaju od dominantnog uticaja i agresivnih ambicija velikih i moćnih susjeda na njihovu kulturu. Za sve ugrožene narode koji su smogli snage i očuvali nacionalni i kulturni identitet, Mediteran predstavlja posljednju nadu, utočište i prosvijetljeni horizont samospoznaje. Prisjetimo se, naime, statusa Berbera, isključivo mediteranskom sviješću o sebi sačuvanih od zva-

nične arapske prevlasti, potom Katalonaca i Maltežana, koji mediteranstvo poistovjećuju sa svjetskošću i nacijom, do nekih etničkih grupa u Turskoj i, dakako, Crnogoraca, starog mediteranskog naroda još uvijek nesvjesnog okolnosti da ga upravo Sredozemlje pokušava upoznati sa sobom i debalkanizovati. Dakle, pojam mediteranstvo, kao oličenje višestruke emancipacije i slobode, u stvari određuje presudno otrežnjenje od - istorijskim falsifikatima - ozvaničenog saznanja o sopstvenim korijenima. U takvoj konstelaciji povijesnih činilaca, političkih influenci i dijalektike samorazjašnjanja, Mediteran doživljavam kolijevkom, krštenicom, svijećom u mraku diktatura i primitivnih vjerskih fanatizama, ali i ogledalom u kojem prepoznajemo blještavu javu svih naših snova.

Mediteran je, nadasve, živa sjenka koja, ne prateći naše strahove od inferiornosti i megalomanske koještarije, skreće putanju sa epske atrofiranosti na nultu tačku procesa jukstapozicije svih tradicionalnih konfrontacija, omogućujući široku interakciju kulturnih osobnosti. Samo kao beskonačni atlas izbrisanih granica, Unutrašnje more se može izdici iz dugogodišnje *bonace* što potvrđuje i sam Brodel: *Mediteran govori mnogo jezika, on je suma individualnih povijesti*. No, sadašnja njegova zamrllost plod je ekonomski diferenciranosti društava, kao i tokova tranzicije i, uopšte globalizacije praćenih izraženom korupcijom. To su zapravo reperkusije zvanične evrocentrične politike, čak i onih država, nekadašnjih perjanica mediteranske *planetete*. Ipak, osvajači sredozemnih bogatstava, od Ostrogota do flote bjelosvjetskih supersila, vraćali su se postiđeni pred svim dodirnutim i viđenim, zatečeni i pobijeđeni sjedinjenom ljepotom, marginalizovani bljeskanjima baroknog

sjaja, desetkovani odbrambenim vojskama ujedinjenih bogova, vlastelina i bonvivana, potučeni do nogu od južnih palmi do maslina sjevera, nesvjesni da mediteranska raspukla zemљa vremenom upije i preobrati osvajača u svog najvatrenijeg hodočasnika i pokajnika.

Nekada se miomiris magične mediteranske umjetnosti, poput onog iz Adonisovog vrta, prostirao do zamaka Moskve, Beča, Stokholma i Berlina, a danas se zbog niza istorijskih zaokreta i promjene ekonomskih sfera uticaja u korist Zapada, uz lakovjernost sinova Juga, odlijeganje mediteranskih fanfara ne čuje ni u rimskom Koloseumu, ni u našim srcima oboljelim od karcinoma autoironije i dobrovoljne negacije sebe. Zašto?

Dok noću, u nekom polusnu, bosonog šetam pešačkom obalom gazeći nakvašeni pijesak, primjećujem da umjesto tragova stopala za mnom ostaju minijaturne mape Velikog mediteranskog mora, postojane kao pješčani dvori pravljeni rukama djeteta. To, čini se, Mediteran opominje zbog novog prekrajanja njegovih granica, seciranja božanstvenog i legendama istetoviranog torza sa monogramima careva i robova. Taj se zločin dešava voljom lidera globalizma, ali i njihovih ratnih izvršitelja u trenucima raspada bivše Jugoslavije, zemalja komunističkog bloka i dugogodišnjih tenzija na Bliskom istoku. Takav hod istorije podrazumijeva, kako reče H. Drisen, *preoblikovanje nacionalnih identiteta*, pa, shodno tome, i zasjenjivanje jedinstvenih mediteranskih sazvježđa, uključujući tiho umiranje nacionalnog mediteranstva, kao posljednjeg liberalnog uporišta malih naroda i kultura potisnutih sistemom halapljive globalizacije gdje je novac, umjesto mletačkog lava, crnogorskog orla i adekvatne nacionalne heraldike, najsvetiji grb na zastavi.

Još iščekujem talase. Kao da najavljuju kopljanike naoružane skupim tehnologijama zapadne ili neke skandinavske marke, ali vjerujem bar bio usamljen u tome, da naše zvjezdarijume ne mogu prizemiti. Naša heliocentrična istorija obnovljena odlaskom i dolaskom morskih struja je neosvojiva, skamenjene pjesme o starij slavi oni nijesu u stanju razumjeti, ogromne školjke, turbineli što skrivaju brojne polise im se neće otvoriti, iza grebena sakrivena lađe potopiti ne mogu... Ipak, ako dođu, bila bi to noć bez zvona sa katedrale svetog Krimena, bili bi smo sami, posljednji Mediteranci, znajući da djeca bogatih i isto toliko nemilosrdnih globalista tvrde da im je *Posljednji Mohikanac* najomiljenija knjiga...

MAČ I ŠTIT MEDITERANA

zuzimajući Brodela i Drisena, malo je koji naučnik tako duboko i sa oprečnih istorijskih tačaka, precizno i analitično, ispitao kulturološke ravni, geopolitičke prilike i veličanstvenu civilizacijsku raskoš ali i stagnaciju Mediterana, kao što je to Žorž Dibi u kapitalnoj knjizi *Vrijeme katedrala*. Član Francuske akademije nauka i najlucidniji istoriograf, ne samo u njegovoј do-movini, u ovom radu posebno svjetlo baca na više strano nasljeđe kulture Mediterana i njegove smjernice kroz vrijeme, potencirajući neponovljivo svojstvo mediteranske kulture da uveliko apsorbuje, potčini i prisvoji važniju etničku grupu i njene kulturne korijene i autentičnost, egzistirajući na permanentnoj fluktuaciji duhovnih razlika među bliskim entitetima.

Kao mnogobožačko žarište, epicentar monoteističke religijske doktrine čije se ekspanzija prelila daleko preko njegovih obala, te klica uzvišenih oblika svjetovne kulture, Mediteran danas predstavlja njihovu mirnu luku budući da im tendencije globalizma, naročito jezičkog, ne idu u prilog. Preostaju, dakle, hramovi, antikvarnice i muzeji Sredozemlja, jedini svjedoci negdašnje liturgije misli i duhovnosti u vremenima postindustrijske kobi. Zamislimo samo jednog slikara ili kompozitora, pjesnika ili skulptora koji iz Osla, Moskve, Brisele ili Londona, kroz snohvaticu traži Aleksandriju, Veneciju ili Istanbul, kako ga obuzima strast ostavljanja tragova u pijesku tog nekad planetarnog mora. Možda

to kroz lupu povijesti sagledava avanturistički hod bogova ili antičkih kipova po nevidljivoj žici stvarnosti.

Još od obzorja vremena, Sredozemlje opsijeda, ne samo njegove autentične narode, već i one sa periferije zbivanja, stimulišući čak i njihovu sirovost da upoznaju šare globusa, kožu broda, osjete miris limuna, čuju adađo morskih struja i dodirnu zlatne sekstante pomoraca, onih slutitelja novih svjetova uslikanih na pijesku. Zato, recimo, ni malo ne treba da čudi podatak vezan za vladarku naroda stočara u Viksu kojoj je od životne važnosti bilo posjedovanje bronzane vase namijenjene zagrobnom životu. Željela je, naime, ta osiona i raskašna vladarka, svjesna ko je i kome pripada, obezbijediti mjesto u albumu mediteranske kulture, svjetlosnim godinama daleke. Međutim, da čari, izazovi i grandiozna civilizacijska zaostavština Unutrašnjeg mora mogu biti itekako kontraproduktivni pokazuje primjer Rima, civilizatora, nakon stoljeća i stoljeća razorenog uslijed predalekog ostavljanja kockica iz mozaika svoje, mediteranske kulture. Nije Rimska imperija niti Grčka stvorila Mediteran već obrnuto. Rimski putir pun carskog vina ponuđen graničarima ratobornih Ostrogota i Vandala, Longobarda i Franaka neće ih oplemeniti, daće im još žešću snagu u pohodu na Rim. Ipak, dovodeći u red svoju retoriku, usklađujući je sa latinskom i obnavljajući porušene terme i akvadukte, svi osvajači Sredozemlja odričali su se svog ontološkog portreta i običaja i preuzimali znatno privlačnije – mediteranske, što ni u nekim savremenim okolnostima nije izuzetak.

Izazovi, koje nudi ovo more donose, bogatstvo, slavu i avanturu. Vođen time, Klovis, pred smrt, naredio je svojim ratnicima marš do južnog mora, ne samo

zbog terora i pljačke, već iz razloga da se njegovo lice ogledne u moru plime kultura i osjeke osrednjosti, oživljavajući tako pomen na sopstvenu dominaciju. Upravo zbog takvih primjera, smrt na Mediteranu nije strašni usud ili bogomdana konačnica čovjekovog traganja za sobom, već, prosto, prelazak u drugi san. To je, izvjesno, transonirički fenomen, intermeco u žagoru svjetova i lijek od vječnog cirkulisanja talasa pod kožom. Mišljenja je Dibi da ni svi engleski hodočasnici u VII vijeku, nakon dugog putovanja do groba svetog Petra, nijesu tražili samo spasenje već im je na umu bio Rim sa svojom umjetnošću, za Karla Martela na narbonskom tlu presudan nije bio plijen, kao ni za Pipina, još manje u liku Karla Velikog prepoznaćemo potrebu vladara da u osvojenom Vječnom gradu bude izvikana za Augusta pored toliko pitomih i svetih krajeva. I tako u nedogoleđ, želja za tajnama, sakralijama i uresnim čudesima Mediterana, lučom svjetskosti, nadahnjuje izvanjce i pokreće jedne za drugima. Tu, u labyrinima Sredozemlja, Brodelove *planete*, vidimo Vilijama Orleanskog, viteške pohode, heroje Burgundije i Sampanje, podanike kralja Njemačke u Toskani i Laciju, poklisare ruskih careva, pustolove iz Normandije što u Palermu tražiše raj, kriptaške oklopnike pred kapijama Jerusalima, borce sa Hristovom zastavom dok šire evanđeosku religiju radije u zemlji katara nego li u Livoniji, duh Bajrona i naše pretke, one otmjene Crnogorce u dronjcima izginule pred kapijama budvanskog kastela, pod komandom svetog Petra Cetinjskog, opijenog činom prisustva u riznici vječitih epoha i svjetova – Mediteranu. Znam, morao se zbog odluka velikih sila povući, ali je svojom korotnom kapom zahvatio malo pučine da je više ne sanja. Odlazeći u brda neki njegovi vojnici nosili su, vr-

lo pažljivo, more u spojenim dlanovima i kasnije ga, pred ikonom, za krsnu slavu umjesto svete vodice, koristili.

Općinjeni i skamenjeni viđenim gradovima i bazičikama, dodirnuvši putenost kipa ili durbina, nasladivši se nektarima neke plemkinje, nimfe ili kurtizane, i nesvjesni toga, osvajači Mediterana bivali bi poraženi samim svojim prisustvom u jezivoj ljepoti postanja civilizacije. Svaki opljačkani eksponat bio je živ, bar u ceremonijama, dok se, nasuprot tome, dominacija mediteranskog nad domicilnim sagledavala u naizgled banalnim detaljima, nekoj kameji uglavljenoj na krstu ili Ovidijevom stihu koji bi oplemenjivao neku lokalnu popijevku.

Kao neprikosnoveni basen preporoda, Mediteran svojom prosvjetljujućom misijom uspijeva reformisati konzervativnu svijest velikog dijela zapadnog svijeta. Ta njegova snaga posebno tretira Njemačku i Francusku kada je u njihove kulture vraćen duh antičke umjetnosti. O oslobođanju gotičke umjetnosti čudovišta i himera izlišno je govoriti.

Harmonizujući narate prošlosti, sadašnjosti i budućeg doba, što se najbolje vidi u postavci bronzanog spomenika Marku Aureliju na Kapitolinskom trgu iz Mikelanđelove vizure, mediteranska filozofija počinje emocije podređivati vrlinama i umjesto mumificirane starine opredjeljuje se za obnovu gotičkih, a ne rimskih (!) hramova, ukida latinski jezik u liturgiji. To nas dovodi na prag romantizma. Početak XIX v. karakteriše okretanje Sredozemlja faraonskom Egiptu i njegovim enigmama, potom u prvi plan dolazi borba za nezavisnost Grčke, vrlo je izraženo interesovanje za tursku tradiciju koja je neizmjerno zadužila Mediteran (sjeti-

mo se Engra inspirisanog haremima) i otvaranje prema Magrebu gdje je zapanjeni Delakroa tvrdio da je srijetao žive Latine. Put ka mediteranskom istoku nastavljaju Žid, Flober, Herval i drugi i, kao za Zlatnim rurnom, tragaju za antipodima akademske antike, vjerujući u sablasti iz sopstvenih fiksacija. Tada uviđamo efektnije parodiranje kretanja zvanične umjetnosti.

I tako, u čudesnim ciklusima borbe Heliosa i Lune, od Gilgameša do Gagarina, smjenjuju se osvajači i branitelji, krv i mastilo, apokrifi i sveti zavjeti knjiga, harfe, kipovi i ljudi zamijenjenih uloga, brodovi u moru i boci, umjetnost i kič, lascivni dinasti Burboni u Napulju, ljubavi i incesti, naranče u grudnjacima plemkinja i kraljevi berači, maska i ego, arene i blagovaonice, bezvremeno vrijeme u pelerini talasa i istorija pobjednika, ratovi i ljubavi, sahrane i festivali, orgije i skupštine mudraca, konkubine i djeve, maslina i palma, orfeji i dvorske lude uvijek aktuelne, sve je Gordijev čvor, sve uslovljeno svime i pojedinačno, viđeno kroz odškrinuti turbinel, tu raskošnu školjku što sudbine svjetova osluškuje.

Neprekidni udarci Ahilovog mača o Hektorov štit, ukrašen ornamentima ljubavi, osuđeni su na integraciju mita i prouzrokuju varnice u mrklini prapočetka i rađanja svijeta. Otjelovivši jutro civilizacije, te iskre nas prosvjetljuju i njima dugujemo jutro nakon kraja. Isus je, kako kaže *Biblij*, poput Demostena, u osami, smirivao mora, samo zbog toga da u njima ostane njegov lik u trenutku kad napusti pastvu nedostojnu Mediterana.

Mi smo Mediteranci, no Mediteran više nije Mediteranaca.

POLIGLOTSKO MORE

Prostorni i duhovni fenomen - Mediteran, sticajem istorijskih okolnosti i taloženjem slojeva epoha, predodređen da prožima, konfrontira i objedinjuje sukobljene civilizacije, u sebe je apsorbovao sve granične geografije i duh, a opet, s druge strane, nijedna kultura van njega nije mogla egzistirati samostalno, postajući tako njegov nezamjenljiv dio. Ta neprekinuta razmjena ka i iz Mediterana posljedica je omamljive i nadasve volšebne prirode ovog mora toliko odvažnog da drugima oduzme fizionomiju, fiziognomiju i vjekovima profilisani karakter i proglaši ih svojom neotuđivom baštynom. Uostalom, iz svog elizejskog sopstva i polifonog ega, on emanira toliko opijajućih zrakova potrebnih da oslijepi, iskušaju i zavedu sljedeću žrtvu. Budući da je to kapitel savršeno usklađenih murala sa svih polova vremena i svijeta, svojevrsni bazar eksporta i imorta ideala, jedan nemilosrdni, sirenama na vječitoj straži okružen, vir koji guta znane i neznane ideje, izbacujući ih na površinu kao sopstveni produkt, to se uloga Sredozemlja u geopolitičkom smislu mijenjala iz časa u čas.

Opravdano, kao Mediteranac, pitam - da li su feničanski točak, persijska naušnica u kojoj gori buktinja, Arhimedova formula ili Vergilijeva *Enejida*, konkretni izumi Mediterana kao duhovne frekvencije svjetova? Odgovor zvuči frapantno, naravno da nijesu, ali su svi danas dio mediteranskog nasljeđa. Istovremeno, helen-ska filozofija, imperija potomaka rimske vučice, neod-

gonetnute šifre Keopsove piramide, Servantesovi i ini Don Kihoti, te hrišćanstvo, pravoslavlje, muhamedanstvo i judaizam, nijesu, zapravo, izvorno sredozemni, no opet zahvaljujući erisu ovog poliglotskog mora svi oni postali su i ostali samo mediteranski! Snažna multikulturna evokacija sopstvene povijesti, traume zbog čuvanja snova o veličini i herojsko isticanje apolonske ljepote i dionizijskog uživanja, uz raskoš i očaj na istoj bedri tetovirane, čine Mediteran jedinstvenom pneumom nekada dominantnom u svijetu. Tu niko nema pojedinačno prvenstvo i protivteze su varljive. Spreman je Mediteran da se zarad najdužeg trajanja i opstanka, kao kakva naga festivalska plesačica sa maskom, ubjedljivo travestira u prošlost, religiju, nostalгију a nerijetko i u mumificiranu gospu kadru da nas već sjutra, poput košmara ili magnovenja, prene iz dokolice i učini mjesecarima i pelegrinima pod njenom pelegrinom od talasa. Kao ishodište tri kontinenta na četiri strane svijeta ili Peta strana svijeta velikih kultura, vezanih bez mogućnosti razvezivanja koncima drevnosti, Sredozemlje niti jedan postupak, bio varvarski ili božji ne može obesmisiliti. Zato, *Južna Evropa* (kako je to samo nesrećno sročen termin početkom Trećeg milenijuma), Mala Azija i sjeverna Afrika predstavljaju svojevrsne potkontinente i lak plijen globalista, ali sa plemenitom aurom nad sobom i u svom mediteranskom atlasu oni bivstvuju kao neosvojive citadele okružene pustnjama opšte žabokrečine duha.

Mediteran, dakle, ne spada u red geografskih pojmova, niti je neka politička činjenica, a ne prihvata biti subjektom i predmetom obrade pomodarskih stvaralača sezonskog tipa. To je zapravo beskrajni krug začaranih vjekova, bezvremenosti i žive istorije koja iskršava

i opija. No, pitanje je da li je kao takvu uopšte registruje današnji letargični čovjek. Moguće je čak izračunati kvadraturu začaranog kruga tog mora, kao što je nemoguće razlučiti mit i naravnost u noći koja otvara mogućnost da vidimo eon ispisan na palimpsestu i mora odbjegla nebesima zbog naše bezdušnosti. Takođe, Mediteran liči na rimsku palatu Lateran, sa bezbroj salona, namijenjenih papama, a u njima se nalazi muzej hrišćanskih i paganskih relikvija superiorno ujedinjenih u koronu slave.

Reljef duhovnog puta na kojem tražimo svoju Eridiku, možemo zagrepstti samo na Mediteranu zato što on predstavlja spasonosnu i alternativnu identifikaciju malih kultura okruženih vojno i ekonomski moćnim susjedima. Kao što već rekosmo, zahvaljujući isključivo soli pućine, Maltežani, Katalonci, Crnogorci ... opstaju u vremenima nevidene kulturne i jezičke asimilacije krajem II i početkom III milenijuma.

Stoljećima taložena drevnost, neznabogački rituali, helensko-rimska era, evanđeoski poklisari Mesije umrlog zbog nas, inkvizicije, barok, renesansa, reformacija, groteske i komedije, raskoš dvorova, svetost klosteru u kastelima i *prokletstvo* nakon otkrića Novog svijeta, ironija što tim činom jedan Mediteranac, Đenovljjanin, donosi smrt Mediteranu, sve je to posebni i neponovljivi kolor Sredozemlja. U njemu ostajem dugo zbuњen ambijentom rekonstruisane istorije i njenog umnožavanja u ogledalima. Očaran legendizovanom svakodnevicom, slušam Bokačove narate u potrazi sebe pod maskama od topaza i sunca.

Zbog ljekovitosti izrasle iz arena različnih svjetova, uslijed magičnih preokreta i lapidarija u čije se vaskrsnuće nada, ova oboljela Evropa, između čeljusti za-

padnog globalizma i kandži istočnih resursa, misli kako bolest svoje dezorientisanosti danas može izlječiti samo na Mediteranu. Neprihvatljiva je i čak tendenciozna floskula da Mediteran pripada južnoj regiji takozvane ujedinjene Evrope iz razloga što je upravo on divergencijom i integracijom sopstvenih kontrasta ujedinitelj Starog kontinenta. No, sarkasmima sudbine, hitnut na margine svjetskih zbivanja i izložen kapitalu multinacionalnih koncerna, umalo ne rekoh kancera, Mediteran svojim statusom ne može uticati na značajnije trendove politike i ekonomije, a kad je kultura u pitanju dodjeljuje mu se simbolična uloga koja, naravno, ne može ispuniti veličinu njegove svijesti o negdašnjem Pantokratoru planete i protagonisti slave i umjetnosti.

Pasivizirajući Mediteran, SAD danas trpe krizu identiteta jer multikulturalizam i bilingvizam jačaju pojedinačne etnikume. No, američki etnikum i kultura su poljuljani, ideologija je nemoćan katalizator oprečnosti dok njihov ekspanzionizam i supervizorstvo dežurnog vojnika crpe snagu poodavno etički iznemoglog društva. To su parametri dovoljni da potkrijepe tezu o osuđenosti Amerike na odumiranje, kontroverznog profesora S. Hantingtona. Možda osveta Mediterana dolazi kao logičan slijed događanja ili sudbina.

Uprkos svemu, u inat tamničarima muze Klio i Silbilama, proročanstvima i Sudnjem danu, mediteransko more, alfabetar svih antičkih retora i robova, *mare nostrum*, sa svojim strujanjima, klokotanjima, burama i bonacama, zauzima granice bar mojih bora i modrica.

GLOBALIZACIJA KULTURE

U atmosferi vladavine materijalnih interesa i utrki-vanja za finansijskim profitom po cijenu krvi sopstvenih vojnika, za sada je aktivna globalizacija ili kokakolizacija, kao simbol američke kulture, u prednosti naspram *svetog islamskog rata* zahvaljujući ekonomskoj superiornosti SAD i njenih saveznika. No, uprkos prvenstvu vojne tehnologije, stvaraju se neophodni preduslovi po kojima će, takođe, zloupotrijebljena oštrica reaktivnog džihada natjerati globaliste na povlačenje i zatvaranje u svoju imperijalnu stagnaciju. Uopšteno, globalizaciju definišemo kao totalitarnu politiku nekoliko razvijenih subjekata koji kontrolišu profitabilne kompanije svijeta za šta se kao alibi, vrlo prizemno, koristi afirmacija integrativnih procesa u cilju ekonomskog progresa, posebno onog u Evropi. U takvoj preraspodjeli moći na gubitku je samo demokratija, što znači da će naša sloboda, nezavisnost, u modernom smislu, mali jezici i autentične kulture biti žrtvovani neizvjesnom i, u svakom slučaju, nepovoljnem raspletu ovog svjetskog klupka bez kraja koje sve više dobija oblik bombe. Svoje opravdanje ova teza nalazi i u stavu B. Barbera – *Ako je budućnost planete duel centripetalnog džihada i centripetalne crne rupe Big Meka, ishod teško da će imati demokratski karakter.*

Kao što su poslije propasti Rima, uslijed ekspanzije varvara, naši izabrani preci, povučeni, kao na početku svega, u pećine i manastire, uspjeli sačuvati grandioznu baštinu grčko-rimske kulture, kao veličanstveni te-

melj zapadne civilizacije, tako se u aktuelnom trenutku vrtoglate najezde novih varvara robotizovane svijesti i korporativnih nagona, moraju pojaviti branioci sredozemne kulture. To važi pod uslovom da i branioci Mediterana ne pripadaju deklarativnim zaštitnicima zapadnih vrijednosti na platnom spisku neke ruske ili američke naftne kompanije. U ekonomskom smislu, pipci globalističkog oktopoda prostiru se sve dalje, zahvaljujući metodi prvo bitne akumulacije kapitala u pasiviziranim zemljama.

Kad je u pitanju kultura, globalizacija svoj najpreferirniji ali i najperfidniji zamajac ima u engleskom jeziku koji doživljava planiranu ekspanziju i postaje oficijelni jezik planete. Kao ilustrativan primjer njegove dominacije mogu poslužiti 28. Olimpijske igre u Grčkoj, iskonu Starog svijeta i jednoj od središnjih tačaka mediteranske civilizacije, gdje se na engleskom obavljala službena komunikacija i objavljuvali rezultati sportista. Jer, svjesni smo, prošla je zlatna era Mediterana, još od vladavine Filipa II., kada bi brod koji nije proizveden na dokovima Venecije, tek nakon pregleda domaćih drvodelja, postajao brod porivan u more i na putovanja. Takođe, dok je u sebe uziđivalo sve strane novotarije i ujedno ih prezentiralo, arhaično Sredozemlje sve je više širilo auru civilizatora da bi se danas karte svjetskih geopolitičkih zbiranja znatno drugačije podijelile na štetu marginalizovanog Mediterana. Nekada su u konobama Malte, Kripta i Korčule turisti mogli vidjeti dvojnice Argonauta i samog Odiseja kako igraju briškulu, što im je priuštila magija Mediterana, ali danas u tim pabovima strani vojnici naručuju mekdonaldsove specijalitete i *coca-colu*, po istoj cijeni kao ljubavnu uslugu vitke mještanke bakrene kože posute maslinovim uljem. Neuporedivo je, dakle,

podmuklja i opasnija jezička invazija od upada varvara i razaranja svetog Rimskog carstva.

Počevši 70-ih godina prošlog vijeka, jezička globalizacija dovela je do stanja u kome hegemonističko preusmjerenje zvaničnog izučavanja literature na univerzitetima postaje prioritet. U smislu jezičkog koloniziranja mikrojezika, engleski doživljava unutrašnju transformaciju pa se njegove ambicije više ne zadovoljavaju ulogom u književnostima V. Britanije i SAD, već dogmatski, pod firmom svjetskosti, on preferira nasilnu unifikaciju svake književnosti nastale na engleskom jeziku, uključujući i književnosti manjinskih kultura.

Zbog presudne uloge finansijskih lobija u svijetu kulture, vidimo da najčitanija umjetnička djela engleskog jezika danas nastaju u njegovim jezičkim guvernjama. Shodno tome, S. Grinblat vješto razotkriva takvu političku mahinaciju, priznajući da se niz najznačajnijih romana, pozorišnih i pjesničkih djela na engleskom jeziku danas ispisuje u Delhiju, Lagosu, Atlanti i Antikgvi.

Knjige najpopularnijih autora, Kucija, Najpola, Ruždija ili Volkota sigurno afirmišu takav stav.

Svjedoci smo kako se u bliskoj prošlosti pod imenom svjetska književnost podrazumijeva skup ali, istovremeno, i kohabitacija svih literatura i pisama, od prvih zapisanih drevnih učenja, preko postmodernističkih eksperimenata do tekstova montirane internet strukture. Svi ovi oblici podložni su adekvatnim komparativnim rezovima, ali zbog brzog elektronskog širenja književnosti na planetarnom nivou dolazi do gubljenja bogatstva autentičnih jezika i oni postaju, kao sve ostalo, proizvod na bazaru naslovlenom - globalizovana književnost. Da sve ne bi išlo u prilog globali-

stima, da se primjetiti izvjesna afirmacija u književnostima malih naroda, s ciljem da problematizuje pojam američke književnosti. Pod uslovom da i logika nije pod staklenim zvonom globalnog Mefistofelesa, po principima prirode, španski studenti u SAD izučavaće hispanoameričku literaturu, dok će Azijato-amerikanci za predmet doktorskih disertacija uzimati azijatsko-američku književnost. To bi bio put logosa i duhovnosti, tih *anahronih* kategorija globalističkog društva, sve dok na scenu stupi još jedan anticivilizacijski produkt globalne civilizacije - genetski inženjering. Nakon svega, opet dolazimo na polaznu tačku gdje se tradicionalna, od boga, prirode ili sudbine, svejedno, darivana ljudska pregnuća lako pretaču u žabokrečinu virtuelne navigacije za sopstvenim idealima svedenim na regi-starski broj ili čip u računaru.

Sagledavajući interdisciplinarne činjenice, s pravom se Natalija Visocka zapitala – *Da li je uputno, sa ulaskom u svjetsku intelektualnu zajednicu, bespogovorno prihvatići njena pravila igre, koristiti od nje prihvaćen žargon, slijediti brzu smjenu njenih modnih trendova (Jedne sezone vaš bog je Van Gog, druge Sezan).*

Kako se ne osjećam dijelom elite koja globalizuje kulturu, svjestan jeresi sredozemne vjere u simbiozu lokalnog i univerzalnog, odlučujem napustiti kompjuter. Ostavljući oproštajno pismo, sa zbirkom antičkih spjevova u džepu, statuom Posejdona, zastavom Venecije i boćicom crnogorskog vina u zamotuljku, odlazim moru da se orodim sa nimfama i dobijem djecu. Suviše velike dubine su to za vojske hibridnih globalista i njihove radare. Tako će profitabilni bog ostati uskraćen za više vjernika.

Za početak...

MUZA U BORDELU

Kako je ambijent društvene destrukcije zasićen a tragičan odnos zajednice prema pojedincu doživljava vrhunac, to se ne vidi izlaz sa pozitivnim rješenjem iz aktuelnog stanja. Zato se, iz nemoći ili zbog otklona od postojećeg stanja, razmišljanja svode na evociranje arhaičnog sistema življenja. No, tribalizam i nomadizam, kao suštinski parametri postmodernog svijeta, dovode u pitanje smisao individue i kolektivnu borbu protiv straha od ništavila života pretpostavljenog zakržljanim zakonima koji, i kao takvi, ne ugrožavaju opstanak civilizacije. Moderna tehnološka dostignuća, otuđenje, kibernetizovani čovjek i inni faktori globalizma, sve više stvaraju osjećaj tjeskobe pri čemu je vrijeme skoro zaustavljeno, baš kao srce individue uljuljikane u dokonost. Čovjek se definiše kao lokocentrično biće spram svoje egocentrične, iz antike naslijedene, prirode karakteristične za epohu modernizma koja je sprovodila proces totalnog. Ipak, tragikomična stvarnost postmoderne iziskuje žrtvu jarčevog ega, ne drevnom Bahusu, već lideru nekog globalnog plemena. Zato savremeni filozof M. Mafezoli, *primarnost plemenstog* definije kao tragediju.

Antički mitovi, tako studiozno definisani u knjiga-ma Jaegera i pomenutog Mafezolija, zadužili su zapadnu kulturu sa Mediteranom kao njenom kolijevkom. Stoga vlada mišljenje da civilizacija dosta toga duguje boginjama Fortuni i Moiri, pa, kako su sreća i tragedija nepredvidljive, život nalazi uporište u usijanom hedo-

nizmu što je opet osobina mediteranskog svijeta. Ali, u aktuelnim dešavanjima, umjetnost življenja više ne pripada logici i zalaganju za ostvarenost i svela se na letargiju odnosno življenje od danas do sjutra. Ako se sjetimo Ananke, božanstva preko kojeg je Zevs dijelio ngrade i kazne, ne bismo ni danas bili sigurni, u svoj neizvjesnosti, šta nam je poželjela predajući paketiće sa mašnicom, da i ne govorimo o zagonetnosti koju nosi njena maska. Naš milenijum ide ka tome da istoriju preimenuje i preobrati u kontinuitet fatalnosti i nihilističku sudbinu koju je moguće kontrolisati. Iz tog proizilazi da je izvjesnost dekadentnog življenja potisnuta pred izvjesnošću umiranja od dokolice. To ukazuje da su neki novi varvari, sa ekscesom kao formom heroizma, prošli kapije civilizacije i uništili porodicu kao osnov modernog društva.

Simulacione strukture stvorile su nove heroje *post-moderne* sa specifičnim načinom mišljenja i življenja lišene pasije i ideja, ali i idola jer ljudima kibernetičke svijesti neophodan je moćniji bog oličen u novcu. Za razliku od Sokrata, filozofa i stoika, spremnog da ukaže na svog demona, kreatori globalističkih konzorcijuma ne pominju novac. Brutalno ironični, oni pokazuju spremnost da njime doprinesu navodnom ekonomskom progresu zemalja u tranziciji, usreće obespravljenje u totalitarnim i banana državama i *kaubojski* stimulišu razvoj izvozne demokratije koja je sa njima rođena.

Da stvar bude tragičnija, tokom osamdesetih godina XX v. zapadne su medijske kuće predstavljale praške disidente kao siromašne naučnike sa mjesecnom stipendijom od 600 dolara, da bi oni, kao negdašnji promotori *zapadne politike*, danas stekli važne pozicije u evroatlantskom establišmentu. Da je zapadna globali-

stička mašinerija finansirala navodne nezavisne medije u Poljskoj zarad ekonomске i političke ekspanzije, pokazuje pozicija jednog onovremenog buntovnika čiji medijski gigant danas vrijedi cijelih 400 miliona eura, zahvaljujući novcu raznih službi. Zato nije ni čudo što njegovi mediji podržavaju vojnu intervenciju u Iraku suprotno stavu većine Poljaka. Zagovornici globalizma imaju jednu ideološku matricu definisaniu kao tržišni lenjinizam i njihova demokratska svijest seže u domen slobode dozvoljene u svemu, sem u mišljenju. Definišući tržišni lenjinizam kao kombinaciju dogmi sa maki-javelističkim metodama, profesor Mark Almond podsjeća na Engelsovu tezu o zapadnom ratnom ekspanzionizmu kao modusu finansijskog stavljanja u zavist država sa prirodnim resursima i geostrateškom važnošću. Po njemu, diskutabilno stečeni zapadni novac, bilo sa berze ili kocke, već narednog dana može biti upotrebljen za finansiranje neke revolucije nazvane snaga naroda. Sjetimo se samo kako su se, zahvaljujući angloameričkom novcu, mase okrenule protiv Markosa i Mosadeka.

Kako novac inspiriše destrukciju a društveni potresi vape za novcem sa strane, to je uloga plebsa minimizirana do te mjere da demokratija, to antičko nasljeđe vladanja naroda sobom, postaje demonkratija, vlast svemogućeg boga novca. Vjerujem da i Klio, muza istorije, umjesto poluotvorenog smotuljka hartije sa upisanim datumima bitaka i balova, pohoda, otkrića i slave Mediterana, sada drži u šaci novčanicu od stotinu eura koliko je zaradila u nekom bordelu ili konsaltingu globalističke ere. Kada bi je našli na ulici da prosi, šta bi joj mogli udijeliti u situaciji kada je digitalizovani čovjek i svoju biografiju, da ne pominjem istoriju, zaboravio.

MEDITERANSKA LITURGIJA

Kada bi slijedili izuzetnu poetsku sentencu Bartola Katafija i time zauvijek napustili ovaj trusan i velikim ideologijama opterećen prostor u vremenu apatije, okrenuli leđa neizvjesnom ostvarenju ideja ili produktima kreacije, onda takav potez ne bi izazvao čuđenje, već naprotiv - odobravanje. To bi učinilo da zaboravimo ovaj *pjesak, muziku i med*, došlo bi do kidanja *dragih veza* a put bez povratka odjekivao bi *hladnom dušom galebova*. Nakon toga, htjeli to priznati ili ne, našli bi se pred strjeljačkim strojem niza provokativnih pitanja koja bi produkovala gržu savjesti i preispitivanje donešenih odluka. Time postajemo zatočenici dvije smrti: bespovratnosti i diskolije. Obje, svaka na svoj način, predstavljaju dva efemerna fragmenta istorije, kao zatomljenog vremena iza nas. U takvoj konstellaciji, ni jedna ni druga smrt, ni jedna ni druga istorija, nijesu u funkciji osmišljavanja estetsko-intelektualnih dosega kao ni života. Jeste paradoks, ali upravo iz takve konfuznosti, zamrstosti stvaralačkih vrijednosti ili pak neobuzdanog kiča promovisanog u oficijelnu kulturu, nazire se izlaz. To je zaboravljen i dugo zlorabljen pojam Mita čiji slojevi prekrivaju sve prozaične tragove istorije i uništavaju ih. Kao neki bezglasni, ali opet čujni, kao nevidljiv ali sveprisutan, civilizacijski magnet, Mit počinje privlačiti slavne epohe i istorijske događaje, bezuslovno ovladavajući njima. Takvu istorijsku vertikalnu van uticaja prošlosti nazivamo vječnošću. Mit se ovdje, u potpunosti identifikovao sa konkret-

nim, a ne nikako imaginarnim događajem, te kao takav ima za cilj da sve relevantne jedinice iz nepregledne istorijske ili, po Borhesu, pješčane knjige prepune *povijesne profanosti*, apsorbuje i reflektuje kao - vječnost.

Naravno, jednakost između Mita i Vječnosti najvidljivija je na prostoru sa dubokom civilizacijskom osnovom, gdje je svaka kultura, sa bilo koje strane svijeta dolazila, bilo da je primitivna, paganska, nomadska, osvajačka, domicilna ili monoteistička, ostavila svoj autentičan trag. Zadivljuje i začuđuje veličanstvena harmonija na planu povezivanja, mukotrpnog mirenja i čvrstog sjedinjavanja tako suprotstavljenih civilizacijskih uticaja. Ona svoje najefektnije produkte ima na Mediteranu, solarnom i živom ikonostasu koji svakoj ikoni, bilo od kuda dolazila, obezbjeđuje ravnopravnu poziciju i oplemenjuje je, onom Mediteranu, *dubokom izvoru visoke kulture kojim se naša civilizacija diči*, kako začupa francuski istoriograf Žorž Dibi.

Samosvojna, otvorena i kulturno emancipovana Crna Gora, naš drevni sredozemni dom, troimena, dukljanska, zetska i crnogorska piramida pod suncem, utočište grčkog, rimskog, vizantijskog i slovenskog specifikuma, bolno ali plodotvorno raspeta između hellensko-latinskog kulturnog žarišta i balkansko-vizantijskog vidokruga, ima sve predispozicije da iz bogate i raznovrsne kulturne baštine iskoristi i funkcionalizuje, a ne nikako zloupotrijebi u cilju mitomanskog, sve svoje iskonske vrijednosti i saznanja. Jedino tako može doći do oplemenjivanja svih kulturnih slojeva, intencija i smjernica na početku XXI stoljeća, i to u građanskom smislu. Ovu tezu nadmoćno potvrđuje i Lisjen Goldman kada kaže da *ono što tražimo u saznanju prošlosti, isto je ono što tražimo u saznanju modernih ljudi*. Slijep-

deći uslovljenost mita, sadašnjost i perspektivu, sjetimo se sveštenika Sugera, opata Sen Denija, koji je u kovčeg odloženu i naprašenu antičku vazu iznio na svjetlo dana i onako staru i iskrzanu odnio juveliru da je popravi. Izlijecenu od temporalne istorije i, kao novu, sa stariim ornamentima, postavio je u inovirani enterijer jedne katedrale.

Krajnje je, dakle, vrijeme da crnogorska kultura, lišena kompleksa snishodljivosti, servilnosti i plemenske samoljubivosti, odmota i razvije svoju sredozemnu zastavu. Na njoj ne smije biti mjesta za, nadam se, marginalizovanu ekspanzionističku ili bilo koju drugu antidemokratsku i nacionalističku heraldiku, pa bilo da ona dolazi i iz našeg nacionalnog bića. Vrijeme za takav zaokret nije beskonačno. Potrebno je već sjutra porinuti jedrenjak pod imenom Crna Gora u svoje povrnutu sopstvo, sredozemnu pučinu, more različitih ideja, kultivisanih uticaja i suprotstavljenosti, naučne konkurenциje i otvorenosti. Takav bi brod bio isuviše jak za opasne udare sa strane, otporan na balkanske virove i maglu nacionalnih samoljubaca. Ipak, u njegovoj palubi naići ćemo na slijepе putnike. Njih karakteriše plemenska frustriranost, deseterački način mišljenja, anti-crnogorski fanatizam, rigidno komunističko sljepilo, a ima i onih ideoloških restlova kojima nacional-romantičarska arheologija služi kao profesionalni prioritet odnosno honorarni patriotism. Bez obzira na idejne razlike, svaki korak Crne Gore u pravcu mediteranske porodice naroda i kultura njima predstavlja prepreku za, realizaciju prevaziđenih, ali opasnih nauma.

Sartr je 1940. godine, u jednom autobiografskom spisu, zabilježio: *Filozofija u mom životu ima zadatak da me štiti od ratne melanholiјe sumornosti i tuge, ali tada se ni-*

jesam trudio da život spašavam pomoću svoje filozofije, što bi, bilo pokvareno, niti da život prilagođavam svojoj filozofiji, što bi bilo pretenciozno, već sam zaista osjetio da su moj život i moja filozofija jedno. Shodno tome, ni mi, valjda, nijesmo u zabludi da svoju, sukobima opterećenu, sadašnjost i krhku budućnost spašavamo i ispravljamо procesom naprasnog približavanja Mediteranu, jer bi to bilo licemjerno, niti da svoju mediteransku izgubljenost naprečac prepoznamо i ugradimo u životnu filozofiju i kulturu, jer bi to bila improvizacija najnižeg stepena. Ostaje da uvidimo kako je mediteranska filozofija sjedinjavanja suprotstavljanog zapravo najznačajniji postulat približavanja crnogorske kulture sferama svjetskosti u liberalnom - a ne globlaističkom - značenju te riječi.

U cikličnom slijedu na relaciji istorija, mit i kultura, neophodno je da naš puls napokon osjeti da mit, kao okvir povoljne ili nepovoljne ali stvarne istorije i istorija, kao potrošeno vrijeme, nijesu jedno te isto. Zato u sistemu prožimanja mita, antimitomarije, novog sagledavanja istorije i slobodnog odnosa prema njenim zabludama i otkrovenjima, možemo projektovati svoju kulturnu baziliku. Udaljena od balkanske letargije, u njoj bi omamljujuća ali ne i uspavljujuća mediteranska liturgija zaglušila neartikulisanost tuđinskih pretenzija ali i krike naše prošlovjekovne naivnosti i sadašnjih pokušaja lokal-patriotskog zatvaranja crnogorske kulture, posebno književnosti.

Takvi tonovi sredozemne muzike spriječili bi nas da slijedimo ponuđeni obrazac za opstanak B. Katafija sa početka priče. Do tada će eksponati iz neke antikvarnice, živi kao mi, čekati da jedni drugima prorekнемo, objektivizujemo prošlost i mediteransku perspektivu.

POD KRILIMA LAVA

Grad veličanstvenih biljega i nanosa civilizacije na vodenoj modrini, laguna bajkovitog ljeskanja mora u čijim njedrima ostadoše pramci paganskih i hrišćanskih, osvajačkih i braniteljskih, kosmopolitskih, mesijanskih i đavolskih brodova, tonući Polis svih mediteranskih polisa, zaboravljeni svetilište na kompasima Juga gdje krijesovi povijesti, svetosti i snova pale svijeće za dušu boginja spaljenih sa kurtizama pjesnikinjama na lomačama inkvizicije, u najkrćem, Sveti Grad, posljednja presvjetla Republika oživjelih lapidarija, *La Serenissima* - osmo čudo svijeta, Venecija...

Te noći ukrcah se u vaporeto za stanicu *Salute* kod crkve *Santa Maria della Salute*. Grad bješe okupan romnjajućom kišom, dok su se kapilari gondola prekrivenih glasnom tišinom ledili od vjetra. U nepreglednom je vijencu palata samo poneki prozor osvijetljen, jer naplemenitiji sinovi Grada, sasvim svjesno, zbog neostvarenih ljubavi, ostadoše neženje i aristokratska zdanja svojih predaka prodaše vlasnicima multinacionalnih kompanija za šaku dolara.

Neposredno pred početak kongresa *Domovine i narodi mediteranske Europe* posvećenom *Velikom Dalmatiniku* Nikoli Tomazeu, piscu i lingvisti, otiašao sam sa *Pjace Svetog Marka* u kafe *Haris*, gdje je Hemingvej samovao u društvu čašice viskija. Pokušavao sam izvršiti neznatnu prekompoziciju jednog eseja, ali bez uspjeha, jer ovo venecijansko svetotajstvo zvona i žagora, na-

rušeno ljudskanjem gondola Josifa Brodskog i morem koje zaslijepljuje, čovjeka pretvori u hodočasnika od naše megalomanske letargije do sjaja venecijanske liturgije. Iskreno, vjerovao sam u ambijent postvarene opsjene. Namah postajem duždev vojnik, Bahusov misionar i ljubavnik Veronike Franko koja mi sa mosta na *Karampani*, u predvečerje baca maramicu, postepenom izazvanošću otkopčavajući svoj korset navezen više nego prozirnom čipkom sa Burana. Sjenka njene bedre ne razlikuje se od stasa katedrale, a njena bradavica zaboravljena u, kao dukljanska zemlja, ispucaloj šaci još uvi-jek važi za pečat dogarese na hrisovuljama čitanim na svečanom proglašenju novoosvojenih teritorija poslije bitke na Lepantu.

Prijem kod gradonačelnika i svečana večera u hotelu *Bauer* sa prijateljima i učesnicima kongresa, univerzitetским profesorima, piscima i istoričarima iz skoro svih mediteranskih država, ostali su u sjenci koncerta u palate *Ateneo Veneto*. Naime, Tiziana Scandalletti, soprani i Rikardo Paicentini, pianoforte, na jedan tako dirljiv, suptilan i nadasve upečatljiv način, uz originalni muzički stil, prenijeli su atmosferu slavne operske tradicije ovog Grada, izvodeći komade Šopena, Lista i drugih. To potvrđuje mišljenje o istoriji kao ciklusu nesreća, ratova i duhovne destrukcije čovječanstva u kojem, uprkos svemu, možemo pronaći grumen svjetlućave soli zvane Ideal. Podsjetimo se slične sentence iz pera Pjera Bajlea: *Istorija je zbirka zlodjela, na hiljadu zločina dolazi tek jedno djelo vrline*. Vjerujem da je to upravo blještava noć što zna za bljeskanje kristalnih lustera sa Murana između drevnih zidova palate gdje Ticijanin glas predstavlja svojevrsni dajmonion, oličenje boga, poj gospoje koji odgoneta apostolske zavjete zaroblje-

ne, do noćas, pod staklima muzeja. U tom smislu, vratimo se za trenutak u 1569. godinu kada je venecijanski parlament jednim ukazom zabranio svaku plovidbu Mediteranom, od 15. novembra do 20. januara, da ne bi bio narušen mir bogovima mora. Jedan od njih, sijed, mudar i heruvimski krilat je mletački lav pod čijim krilima je rođena najduhovnija imperija na vodama Sredozemlja kakvu naš južni *kontinent* više neće imati. I tu su, na žalost, globalisti imali uspjeha, potplaćujući i pripuštajući u Grad bezdušne lovce na lavlje kože. Ovog grivastog vlastelina možemo uvijek vidjeti tetoviranog na kukovima karnevalskih plesačica prekrivenih šarenim maramama.

Plovidba pored najčuvenijeg groblja na svijetu - *San Mikele* i njegovih legendarnih stanovnika, Paunda i Brodskog, održava me u uvjerenju kako svaki žitelj Venecije, bio on patricij, prosjak, putnik, azilant, svještenik, grešnik ili vrag, u stvari, odslikava niz portreta iz beskonačne galerije. Svako lice umiveno venecijanskim talasima svetijim od svete vodice, ogrebanu kandžom lava sa grbova palata i drevnim barjakom ugrijano, postaje pergament. Njemu u sitnim satima, nakon izlaska iz bazena posutog miomirisom latica egzotičnog cvijeća, jedna od duždevih ljubavnica i trovačica povjera va svoja najskrivenija emotivna stanja.

Da je Venecija, kako reče Brodski, *grad u kome i stranac i mještanin unaprijed znaju da predstavljaju eksponat*, svjedoči i spomenik Nikoli Tomazeu, nekadašnjem ministru kulture Republike Venecije. Nevjerovatno zvuči činjenica da je on završnog dana Skupa o njegovom lingvističkom opusu, nevidljivo prisutan, zauzimajući prvi red u sali, sa dužnom pažnjom slušao izlaganja. Često se osmjejavao ali i mrgodio i iz pozlaćene čaše is-

pijao kampari u kojem bijahu pomiješana sva znana i odbjegla mora Sredozemlja. Ispratio sam ga do pijedestala, pomogao da se uspenje, ali dok se eminentni lingvista i sakupljač narodnih pjesama ponovo kamenio, u povratku osjetih da mi korak postaje sve usporeniji. Postajao sam kamen... I bio eksponat u lapidarijumu ovog vodenolikog grada, sve dok mi palata *Loredan* ne otvori svoju pelerinu čije dugme je označavalo Borhesov alef, najmanje stjecište najvećeg mediteranskog iskona - Venecije, njene raskamenjene slave, civilizacijske uzvišenosti, umjetnosti i filozofije, državne moći i salona razvrata gdje *venus vulgivaga* zasjenjuje magiju svih religija zajedno.

Kad dođe dan i sva južna mora potonu, te, poput naše savjesti, dožive svoj unutrašnji potop, zašiljeni kolčevi (na kojima počiva ova arhitektura klasicizma i baroka) biće jedina koplja u našim rukama hitnuta na obrazine jahača Apokalipse. Ako i Venecija, zbog koje vjerujem u boga, ustukne onda Svevišnjeg nema ni u kom obliku. Možda se, ipak, skriva u ovom venecijanskom moru donešenom u cipelama od zmijske kože dok ih, onako sanjiv od puta, izuvam u hodniku stana u Podgorici, slušajući, kao u magnovenju, majkine riječi kako je u dnevniku čula informaciju da je Venecija potonula još jedan mikromilimetar. U nedostatku vremena, krenuo sam bez pozdrava i čvrsto vezivao vezice cipela pune mora, vjerujući kako je baš u njemu duh Tritona, Neptuna, Isusa... Odlazim Veneciji, gradu koji naše jaslice ne pravi od drveta već od pijeska sa Lida, a naše pelene ne šije od pamuka već od algi, ovoj modrini ishodišta, modrijoj od modrice u čije duboke bore utiskujemdrvca šibica kako bi umnožavanje Venecije počelo u momentu kad vaskrsli dužd Leonardno Lore-

dan, nakon konačne pobjede nad bogovima kojima je lav ukrao baklje, iskuje medalje i goloj Sudbini pod maskom *Arlekin* ogrne svilenu zastavu potopljenu u more, umjesto ralja globalizma, i daruje ogrlicu sa niskom palata. Tako bi sudbina jednog grada postala Grad Sudbine, meso i nokat kažiprsta uperenog u pravcu naše duhovne renesanse. To je preduslov za epohu povratka stare mediteranske slave od masliništa Montenegra do palmi marokanskog juga, od Heraklovih stubova do putenih odaliski u haremima na Bosforu.

Na bezmjernom kalendaru sakralnosti i jedinstva oštro suprotstavljenih svjetova, upravo Venecija, nekropolis živih istorija, Grad učmale sadašnjosti, vasioна što jače od plača rođenja odliježe u našim srcima, svetilište i pustolovina, naš zaboravljeni turbinel, mora biti obilježena purpurnim slovima. Ona će uskoro odgonetnuti preinačenu i bolnu biografiju svih nas ali i neizvjesnu budućnost, upoznati nas sa njome, izobličenima sobom...

Uprkos fenomenu neumitne biološke konačnosti i stagnaciji svijeta, sve dok nas nadahnjuje da kroz urešnu anatemisanost zvanu Mediteran dođemo do blaženstva samospoznaje opet nazvanog Mediteran, Venecija će u svojstvu njegove prijestonice postojati. A to znači zauvijek, upravo iz razloga što se život, kao kakav trenutni proplamsaj svjetionika ili svjetleća školjka, seli sa obala Tanatosa na opustjеле žale Erosa, i obrnuto...

KARNEVAL, POZORIŠTE NA VODI

Venecija je bila i ostala prijestonica Mediterana. U tom stjacištu razlika, ovaj grad današnje učmaloštiti, raskoši i negdašnje slave, odliježe u našem bilu jače od istorije. Samo karneval naslijeden iz paganskih rituala može nas vratiti pod njeno okrilje a to, bježeći od stanja globalnog sela, želimo. Zato je karneval i poruga malodušnom svijetu.

Venecija, laguna aristokratskog ponosa, osmo čudo svijeta, svetilište hodočasnika, ovih dana izlazi iz maglovite zime i spektakularnim rasipanjem boja započinje svoju tradicionalnu manifestaciju nadaleko čuvenu – karneval! Naslijeđen iz mnogo božačke tradicije, predstavlja najdekadentniji i najerot skiji skup na planeti. Njegovo značenje potiče od italijanskog - *carnevale* što znači mesojeđe, poklade i razna veselja održana u vremenu od šestog januara do početka Uskršnjeg posta u velelepnom gradu svetog Marka. Na ovom mjestu nalaze se najljepše građevine – Duždeva palata i bazilika posvećena svecu, prokuratura i toranj. Koliko li se samo sa ovog najromantičnijeg trga na svijetu na put otisnulo građana, dostojanstvenika, mudrih duždeva, diplomata i ratnika u osvajanja, pomorske bitke, konferencije i avanture i koliko li je samo znamenitih ličnosti – slikara (Kanaletto, Tintoreto, Tician), pisaca (Hemingvej, Paund, Brodski), kompozitora (Vivaldi), pustolova (Kazanova) i kurtizana pjesnikinja (Veronika Franko) – sa ove agore pokazalo nedoraslom

svijetu šta sve ljudski um, mašta, hrabrost i plemeniti duh mogu da dosegnu.

Karneval predstavlja slobodoumnu maskaradu i odvija se u božanstvenoj atmosferi prepunih trgova i pjaceta, u gondolama i vaporetima, vraćajući nas volšebo no u stvarnost negdašnje venecijanske slave i moći kada je pronicljiva politika njegovih otaca i građana stvorila grad republiku. To je omogućilo da Venecija, presvjetla država, upravlja trgovinom u lukama Sredoze mlja, a njena pomorska armada kontroliše mnoge luke, ostrva i teritorije, među kojima i cijelu obalu Jadrana. Istovremeno, Venecija simboliše grad svih južnih gra dova u kome svaki njen posjetilac postaje eksponat dok učestvuje u karnevalu, toj šarenoj čipki ove otmjene dame. Bez obzira na sve učestalije vjetrove globalizma, ona se i sada smatra gospodaricom Starog svijeta, bar u svojoj sujeti zaboravljenoj pod staklenim zvonom muzeja, u lapidarijima, našim uspomenama i sanjare njima.

Prekriveni maskama, čudnim obrazinama samoće i oslobođenja duha, pred nama marširaju građani Vene cije i turisti kadri da u šetnjama budu dio oniričkog ili neko drugo biće, zamijene svoj karakter, zanimanje, sudbinu i svakodnevnicu, postajući velikaši sa krinkama fantastičnog dizajna, likovi iz komedije *dell arte -Arle kin, Kolombina i Pantalon*, u kostimima sašivenim u spe cijalizovanim radnjama. Obojenih lica, suptilno mašući, pozivaju nas da se pridružimo na privatnim večernjim zabavama za plemićke porodice i bratstva. Da bi vidje li karneval, veliki broj turista dolazi iz Francuske, Nje mačke i SAD i spremni su da plate veliku svotu novca za unajmljivanje kostima.

Prošlogodišnji karneval bio je izuzetno šarolik i posvećen venecijanskom *Putu svile* koji podsjeća na otvorenost grada prema Istoku i njegovog nenadmašnog putnika Marka Pola. Iako karneval ovog puta nije tako veličanstven kao prethodnih decenija zbog manjka sredstava i geopolitičke situacije u svijetu, događaji provokativnog sadržaja, kao *Ljubavne scene*, obećavaju jedinstveni ugodaj pod nebesima ovog svetog, vodenolikog grada, uz neizbjegnu muziku, plesove i nimalo bezopasne igre iz 18. vijeka.

Venecija, najrazigraniji i najprazničniji grad, nudi karnevalom praznik za oči i prosvjetjava dušu. U luci krilatog lava sa knjigom nema iznenađenja i ništa nije nemoguće zato što postajemo glumci jednog grandioznog pozorišta na vodi sa svojim krinolinama. Nigdje, kao što je to ovdje, ne možemo se odvažiti da budemo željena ličnost – kralj, princepesa, papa, gondolijer, kontesa, pajac, vlastelin, domaćica sa viklerima, cirkusant, grof Drakula, Posejdon sa trozupcem, Cezar, najveći fudbaler *Napolija* i svijeta Dijego Armando Maradona, Karlo V, Tina Tarner, Sofija Loren...

Za one kojima nedostaje smisla za raskošno prerušavanje, tu su postavljeni mali ateljei sa majstorima. Oni za sitne pare čine da budemo dio čarolije.

Dok sam se ka trgu, u odijelu plemiča, probijao kroz oduševljenu masu i likove poznate iz bajki, religije, nauutike i književnosti, stavio sam periku i perjanicu i tako postao sagovornik postvarenog mita. Iz takve se fešte više nijesam vraćao kući. Svjestan sam da bi mi, zbog neizrecivog ludila karnevala i njegove đavolske ljepote, više pristojala kapa od lovora ili neka plavetna sa zvončićima.

NAŠ MEDITERAN - KOMPAS SUDBINE

||ako nezaobilazno u analizama istorijske evolucije Evrope i više prilagođeno izučavanju njene ekonomsko-problematike, ime Fernana Brodela (1902, Limetal-1985, Pariz), jednog od najosobenijih istoričara vijeka iza nas, akademika, nosioca dva ordena Legije časti i dobitnika mnogih priznanja, prije svega, predstavlja sinonim za knjigu *Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II.* Trebalo je više od pola stoljeća kako bi se, u prevodu na naš jezik, upoznali sa integralnom struktutom ovog kapitalnog istorijskog djela okrenutog istorijskom, filosofskom, sociološkom, duhovnom, antropološkom, ekonomskom, riječju, kompletnom civilizacijskom odgonetanju uzroka i posljedica neophodnih za sagledavanje i izučavanje razvoja, veličanstvenog procvata i tegobne stagnacije mediteranskog svijeta, od početka pa do kraja XVII vijeka. Tih potmulih potresa svjedoci smo i danas. Oni uslovljavaju geostrateški položaj i ulogu na globalnom atlasu svijeta različitih Mediterana, grč onog drevnog diva i samrtni hropac ovog današnjeg, našminkanog bojama globalizma u ime stare slave.

Započet davne 1923. godine, rad na ovoj knjizi, prebogat putovanjima i istraživanjima, uključujući danoćne posjete arhivima Španije, Francuske, Italije i onim van Sredozemlja, napokon je zaokružen objavljanjem rukopisa 1946. god. On obezbjeđuje i mnoštvo

dragocjenih izvora, fusnota i citata. Već 1963, 1976. i 1979. godine, *Mediteran* doživljava inovirana, donekle izmijenjena i, novootkrivenim saznanjima, dopunjena izdanja. Teorijski pozicionirana u naznačenu epohu, tematska trajektorija umnogome je oplemenjena podrobnim raščlanjivanjima do najkrupnijih *detalja* i poetski senzibilnim uvidom u, do tada, skrivene, mitske pone-re, povijesne konjunkture i najintimnije, obnažene is-povijesti, viđenja i sjećanja mediteranskog bića. To su parametri koji knjizi donose izuzetnu popularnost, komparativni profil i polemičke tonove, a autora svr-stavaju u red kultnih proučavalaca nekadašnjeg *pupka* svijeta i njegove blistave biografije kojoj tako iskonski pripadamo,

Prvi dio knjige *Uloga sredine* obuhvata nekoliko različitih prostorno-istorijskih rotacija sklonih sučelja-vanju i voljom prirode i Boga upućenih na zajedništvo. U tom geoistorijskom kontekstu, najveća pažnja skon-centrisana je na iscrpne analize fizičke homogenosti i ukazivanje na geografske kolizije Unutrašnjeg mora sa sobom i kopnom. To dovodi do krajnje filigrantskog slaganja svih cjelina u blještavi vitraž sredozemne geo-grafije. U toku dugotrajne navigacije po svim morima i pohođenjem obala, slikovitije nego u nekom atlasu, upoznaćemo razna poluostrva, planine, visoravni, ar-hipelage i cjelokupnu kartografiju povezanu nomad-skim životom njenih žitelja, metropolama i ekonom-skim prilikama. Pritom se ne zaobilazi određivanje krajnjih granica Mediterana, kao zbita političkih ne-predvidivosti, vjerskih trvenja i, nadasve, epohalnih ci-vilizacijskih preobražaja. Ne zaboravimo, oni određuju domete njegovog uticaja. Brodel tako postupcima su-gestivnog svjedoka prošlosti, pokazuje širinu civiliza-

cijiske mnogostrukosti Jadrana, tvrdeći da, pored prisutnih, istočnog i vizantijskog uticaja, tu bitiše venecijanski duh kao najsnažniji. Pored uviđanja dvije vrste Islam, otkrivamo jednu zanimljivu istinu kojom se Mediteran, posredstvom ruske, njemačke, poljske i alpske prevlake izliva izvan svog geografskog sopstva, šireći integrisane civilizacijske kontraste diljem sjeverne i zapadne Evrope koje je uspjevao potčiniti svojoj slavi. I otkrivanje novih svjetova pupčano je vezano za Mediteran i njegove pomorce, bez obzira na to što su oni, nesvesni implikacija u miješanju karata istorije, sebi svojstvenim paradoksom doprinijeli da njihov mediteranski patrimonijum bude uklonjen na margine svjetskih zbivanja zbog bogatstva novoosvojenih prostora i groznice za njima. Poseban akcenat stavljen je na *obilježavanje* kopnenih i morskih puteva i njihov osvajački i misionarski karakter. Pod tim specifičnim okolnostima omogućeno je stvaranje gradova-republika, posljednjih kula svjetilja moći, nezavisnosti i ljubonorno čuvanih korijena, onih patricijskih, dakako. Kao poseben primjer mediteranskog grada pominje se Tunis, koji je, otvoren, emancipovan i islamski obojen, pružio zadivljujući otpor turskim istovjercima, nazivajući ih varvarima. Takvi sukobi do istrebljenja zbog civilizacijske dominacije, između osvajača i branitelja iste vjere, mogući su isključivo na Mediteranu, toj svečanoj bini na kojoj se odigrala drama vjekova, civilizacija i istorijskih sloboda, i to u bezbroj činova, određujući tako budućnost novih i drevnih svjetova, koji su se, kao planete oko Sunca, okretale oko Sredozemlja.

Drugi dio knjige, *Kolektivna sloboda i opšta kretanja*, bavi se složenošću ekonomskih pitanja, kao mjere svih stvari, odnosno razvojem Mediterana, u početku oslo-

njenog na poljoprivrednu i nešto kasnije na tranzitno poslovanje, sve do zametaka industrijskog progrusa. Brodel, naime, tako iscrpno, dubinom i bistrinom diskursa, brižljivom reprodukcijom cifara i tablica, definiše obim trgovačkih poslova, dočarava atmosferu sajmova i stanje inflacije, prikazuje trgovinu začinima i žitima, bilanse i odliv novca, zaključivši da su atlantski trgovački jedrenjaci, engleski i holandski posebno, podmuklo se uvukavši u prostor Unutrašnjeg mora i razvijajući svoje modele poslovanja, glavni krivci za gospodarsku propast Mediterana. Pored toga, najindikativniji segment ovog dijela prati široki spektar civilizacija ukorijenjenih na njegovom tlu. One su najsvjetlijе buktinje i susjadi, toliko miroljubive koliko i ratnički raspoložene, često neprijateljske jedna prema drugoj, a kada to nalažu političke i vjerske okolnosti, udružene nastupaju protiv one drugačijeg imena i običaja. Civilizacije nijesu vezane sa mjesto, privlače ih novi horizonti i daleki izvori bogatstva, pa nikada ne biraju sredstva za postizanje određenog cilja oličenog u nadmoći sopstvenog duha. I pored neprestane borbe za prevlast, dominantne civilizacije Mediterana (islam, pravoslavlje i katoličanstvo), složene u živi i pokretni mozaik, prožimaju se, interaktivno oplemenjuju i nadograđuju suprotnostima do tih razmjera da njihovo jedinstvo i mimoilaženje oblikuje umjetničke pravce. S tim u vezi, saznaјemo da rima dolazi na Zapad od muslimanskih pjesnika u Španiji. Nije, takođe, nikakvo iznenađenje egipatsko porijeklo barselonskih metalnih izrađevina, a poznato djeluju freske italijanske i njemačke kompozicije i nadahnuća živopisane u XVI vijeku u Svetogorskim manastirima. Iako žar mediteranske civilizacije leži u brzoj razmjeni svega valjanog, moramo podsjetiti na

vremensku sporost uvoza i izvoza određenih tehnoloških dostignuća. Naime, nevjerovatno zvuči podatak da su arapske brojke, koje danas koristimo, na zapad Sredozemlja došle i potisnule rimske, tek nakon nekoliko vjekova, koliko je bilo potrebno i kineskom zvonu kada ga preuzimaju hrišćani u VII vijeku. Još frapantnije djeluje spori hod papira, pronađenog u Kini 105. godine poslije Hrista, da bi tek polovinom XIV vijeka zamijenio pergament u zapadnim zemljama. Takođe, novi društveni procesi brže su se ostvarivali na sjeveru Evrope, dok u mediteranskim zemljama, ne samo da se ne vide rezultati reformacije, nego kontrareformacija doživljava procvat uz veliku podršku crkve i države. Odbojnost prema novim idejama vjerodostojna je osobina Mediterana, paganski nedodirljivog i narcisoidno zaljubljenog u sebe, odanog iskonskim katoličkim prednjima, italijanskim a ne njemačkim. Konačno, sve tri mediteranske ravnine pripadale su starodrevnim nasljedima prvobitnog hrišćanstva čiji slojevi još uvijek žive, ne birajući precizno mjesto uticaja.

Ako u govoru svetog Avgustina, kojim on pokušava dozvati svete mučenike, prepoznamo i ushićeni izgovorimo imena svetitelja magreporskog islama, onda smo na najboljem putu da razumijemo zapanjujuću složenost mediteranskog prostora, čiji vrhovni Bog posjeduje trozubac kao metaforu triju civilizacijskih proplamsaja i nasljeđa propuđenog da nas probudi.

Završna cjelina *Događaji, politika, ljudi*, kao efektna sociofilosofska i istorijska simbioza prethodnih poglavljja, dešifruje suštinske razloge slabljenja Mediterana u političkom, vojnom i ekonomskom smislu i njegovo bolno udaljavanje od centara svjetskih zbivanja. Dakle, sudbinu beskrajnog akvatorija omađijanog samodopa-

dljivošću, iskričenjem civilizacijskih kontrasta i veličanstvenom poviješću preseljenom u stvarnost, usud Unutrašnjeg mora, tog epicentra prvotnog buđenja ljudskih potencijala, odredilo je svega nekoliko prekookeanskih plovidbi i, da ironija bude veća, upravo onih pomorača iz mediteranskih luka. Tako će otkriće Amerike, Magelanov put na njen jug i dolazak Vaska de Game u vode Indijskog okeana, probuditi Mediteran iz bajkolikog sna. Pred sobom Sredozemlje više neće vidjeti svoje povijesne granice niti oživjeti uspomene o Cezaru u Galiji, Germanikusu dok prelazi Elbu, Aleksandru na Indu, muhamedanskim Mediterancima u Kini, Marokancima na Nigeru... Neće pjevati himne gospi Veneciji, čiji je krilati lav na jarbolima duždevih jedrenjaka dugo gospodario pomorskim raskrsnicama, onim na Mediteranu i Atlantiku, dolazeći i do Antverpena, Novoga svijeta... Okretanje bloka španskih zemalja Atlantiku i turških sfera uticaja Istoku i Kaspijskom moru, zatim francusko-španski ratovi, prijetnje Turaka i, kao posljedica otkrića, ekonomsko jačanje Engleske i Holandije, kao i prokopavanje kanala, sve su to presudni događaji i odlučujući političko-privredni obrti odigrani izvan Sredozemlja. Oni će prouzrokovati da se sve grandiozne protivrječnosti mediteranskog basena svedu pod jednu jedinu riječ - propast. Dakle, svi važniji prelomi otkrića i sukobi potkraj XVII stoljeća, zaglušiće sredozemnu polifoniju, minorizovati uticaj njenih vodenih i *mlječnih* puteva i proljeće sredine vijeka namah pretvoriti u zimu. Čak i u ovoj konstelaciji dešava se svojevrsni paradox dokazan procvatom umjetnosti u pogrešno vrijeme. To Brodel fantastično zapaža kroz tvrdnju: *U jesen država-gradova, čak u toku njihove zime (u Veneciji i Bologji) cvjeta pozna italijanska renesansa. U jesen prostranih*

pomorskih carstava, Istanbula, Rima i Madrida, javljaju se moćne carske civilizacije. Sredozemlje je, istovremeno, vječita borba interesa, jer njegove civilizacije, kada bi sklapale međusobna primirja, željele su osvojiti i udahnuti u sebe misterije dalekog Indijskog okeana, sjeverne Evrope, Amerike... Ali, na žalost, takve intencije i imperativi za dominacijom zacijelo su ga je iscrpljivale i vadile kamen po kamen iz oronule višeduhovne piramide do današnjih uspomena na nju.

Dakle, *Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II*, u dva toma, vanserijsko je djelo koje sa istorijskog, pa samim tim i današnjeg, stanovišta pronalazi ishodišta svjetova, slikovito prati genezu, težnje, veličinu, stagnaciju, politička križanja i strateško minimiziranje beskrajne civilizacije Mediterana, onog palimpsestičnog mora od Herkulovih stubova, preko Sahare, do Iliona i Dunava, od palmi do maslinjaka i obrnuto. Knjiga svojom teorijsko-saznajnom iscrpnošću, obiljem podataka, filosofskim opservacijama različitih stanja i poetsko-esejističkim pronicanjima osvijetjava i puteve do našeg zaboravljenog suštva. Strukturalno, autorovo pismo ne podliježe romantičarskim zanosima, već sve svoje istraživačke i eksperimentalne reference stavlja u funkciju prenuća Mediterana, one civilizacijske ekliptike osobene po zaprepašćujućem jedinstvu tradicije, duhovnosti i prevlasti konfrontiranih svjetova. Uprkos današnjim prekidima sredozemnog kontinuma i marginalizaciji njegovih vrijednosti, zbog prenošenja ekonomskih težišta na *mlade* krajeve svijeta, ne možemo pobjeći od, prašinom prekrivene, istine o magiji i volšebnom karakteru, ezoteriji i bezmjeru mediteranskog kontinenta. To je vodena zemlja višestrukih isijavanja duha, na njoj raste i drača i naranča, vuk i jagnje, lete soko i

galeb i Helios. Onaj ko pomisli da je odnio pobjedu nad Mediteranom i zauzeo njegovu teritoriju, ni u snu neće naslutiti da je, jednostavno, sluga, talac i plijen tog rasko-paklenog i mističnog nedogleda. Sva vremena sredozemne istorije ponavljuju se i bivaju ispričana na jeziku talasa, zvona, sfingi ili oluja, tako jasno prenoseći eonski, apolonijski, dionizijski i elizejski identitet Mediterana kao neponovljivog u ritualima, tajnama i slavi ali i stagnaciji. Tim povratnim i nepresušnim cirkulacijama svevremenosti, Mediteran se, kao naša pluća odnosno plima i osjeka, uzdiže nad svjetovima i vjekovima miruje, tako u krug do kraja vremena. Na neponovljivost Sredozemlja i njegovo oboženo biće, tu neviđenu svjetsku smotru raskošnih istorija, civilizacija, religija, kultura i sukoba, tako nostalgično i raskošno ukazuje i J. Acosta u izuzetnoj knjizi *Historie naturelle des Indes*, pišući - *Sve do danas nikako da se pronađe u novom svijetu neki Mediteran kakav postoji u Evropi i Africi.*

Bez obzira na aktuelne ekonomski trendove, tržišne tokove i konstantnu isključivo finansijskog determinisanja svjetova, danas klonulo Sredozemlje i za one najmoćnije izvan njega ostaje izazov i imperijalni cilj. Ali, kao što su to znali Brodel, Žorž Dibi u *Mediteranskoj baštini*, Berel, Ladirija, Vilara i drugi, i ja kao mediteranski hodočasnik, znam da je - bio Bog, ranjenik ili fosil - Mediteran kompas naše sADBINE, gen i duhovna arheologija, jer ilustracije radi, naše vene zamjenjuju zamrle morske puteve, a modrice iz oluja prouzrokovanih strahom od zaborava imaju oblik granica Unutrašnjeg mora i njegovu indigo boju.

Mediteran nemilosrdno i senzualno hipnotiše odjecima svojih paganskih sujevjerja, svetošću hrišćanske epifanije, blagošću pravoslavlja, snagom katoličanstva,

nedokućivom mistikom islama i starodrevnog cionizma, izumrlim religijama i histerijom ratova, lepezom umjetničkih pravaca, rođenjem genija... Nalaziti se na Mediteranu znači biti prometejski razapet između nje-govih eleviranih krajnosti, a one se međusobno pothra-njuju svojim magnetima i iskričenjima. Zato ga tim elektro-šokovima i danas održavaju u životu, poput nekog antičkog božanstva sa tri glave.

Takođe, poput prividno žedne i ispucale zemlje, Mediteran u sebe upija etničke, kulturne, duhovne, političke, tradicionalne, moderne i društvene znamenito-sti i osobenosti, neprijateljske, domicilne, iskonske ili pokorene, svejedno. Tako savršena i neprekidno sloje-vita baština obrazovala je svijet i rasla do neslućenih razmjera. Sve do momenta kada je slana i slatkovodna virovitost došla do grla gracija, erinija, nerezida i kipo-va koji zapravo simbolizuju Odiseja, Vergiliјa, Ovidija, Cicerona, Plutarha, Minotaura i Tezeja, Karla Velikog, Mikelanđela, Kolumba, Brodela ili nas. Zato je Medite-ran svih nas, podjednako.

Ne mogu a da ne kažem: Zdravo, Sredozemlje, po-zdravlja te onaj koji te sanja, svjestan da Tvoje ime ot-kriva Tvoje i njegove rebuse: Med i te rane. Sladak, kao bradavice otočkih djevojaka, nezaraslih ožiljaka i otvo-renih rana što ti ih odani misionari iz tvog rodoslova, žureći da se dodvore novim svjetovima, zaboraviše zašti.

Čitajući ovaj filosofsko-istorijski alfabetar o Tebi, smognimo snage dozvati ih, sigurno smo njihovi potomci. Prepoznajmo se i dozovimo, upoznaj nas sa za-tomljenim sopstvom, pročitajmo pismo pramajke iz morske boce. Na njegovu suštinu ova Brodelova knjiga tako interdisciplinarno, suptilno i naučno utemeljeno

navodi. Ona ne predstavlja samo sagu o sjećanju, već je živa i raskamenjena uspomena zbog koje se u sred noći budim, gledam u nebesa, tražeći te, Sredozemlje, među zvijezdama, bilo sunčevim (ako si se zanebilo zgroženo nama) ili padalicama (zbog nas koji te čekamo), nenajavljenim kao Sudnji dan...

Mediteran, ta topla materica svijeta, od svojih primordijalnih vjerovanja i Elijade, preko arkadskih vizija, panteizma i reformacijske prane poznate po svjetlosnom razmicanju granica, sve do kulturnih i, uopšte, civilizacijskih protuberanci - ima narav asketa. Ovo Sredozemlje, od oboženog vodenolikog kolosa do geofinansijskog starca, u našem vremenu lebdi između svoje svečane i krvave jučerašnjice i aktuelnih lomova, igrajući rolu još nevaskrslog Boga, izdatog od svojih apostola odanih religiji koja donosi materijalnu korist.

A bogovi imaju zavjet povratka, znajmo to.

CRNA GORA I MEDITERAN

Civilizacijski ljekovita voda mediteranskog mora zapljuškuje obale tri kontinenta, jug Evrope, sjevernu Afriku i Malu Aziju i tim kulturama, sem sopstvenog, daje dodatni i još izraženiji, biljeg sredozemnog naboja.

On je sposoban da male sisteme kultura oplemeni snagom univerzalnog. Stoga su mali i imperijalnim namjerama izloženi etnikumi upućeni na Mediteran i, kao bogu, okrenuti njegovim gustim raskršćima, duhu i slavi kroz neprekidna istraživanja novog i čuvanje baštine.

Ono zapravo predstavlja potragu za svojim ljubomorno čuvanim, zatomljenim i nasilno asimilovanim identitetom. Naravno, to se odnosi i na Crnu Goru čija se istorijska vertikala tako srodila sa Mediteranom da bi bez njegove soli i drevne mudrosti brzo bila poljuljana, skrećući u učmalu balkansku krčmu za koju M. Erenprajs tvrdi da je *bezlična*. Iako M. Bernat crnogorski prostor isključuje iz Balkanske geopolitičke sfere, istorija ga je često demantovala najciničnjim primjerima, posebno kada se ratna ideologija pojavljivala kao vinovnik i arbitar. Uprkos svemu, kako su Peraštani na katedrali istakli barjak Venecijanske republike tri mjeseca nakon njene kapitulacije, tako i Crna Gora, bez obzira na državno-pravni status, nije zaboravljala zastavu svog mediteranstva obrubljenu zlatom sunčevih resa. Duhovne granice naše zemlje nijesu samo projekcija geostrateških faktora i oslobođilačkih težnji crnogor-

skog naroda i građana Crne Gore kroz vrijeme iskušenja na ovom *balkanskom* stratištu. One su, poput mora, pokretne i sveprisutne, baš onolike koliko je Sredozemlje. No, često je karakter Mediterana, svojom specifičnom harmonijom mnoštva različitih baština i religija, stvari postavljao suprotno logici i sreći, kujući Damoklov mač sa dvije oštice.

Drevni narodi blagonaklono su gledali na Svetu more. Egipćani su ga prikazivali purpurnom bojom, Tacit – otac istorije – nečujno klečao pred vječnim modriliom, iz Rima izgnani Ovidije tugovao za njegovim hukom, španski pomorci u čast pučine citirali Góngorine stihove, duždevi moreplovci donosili ga u flašicama i poklanjali kao svetu vodicu, istraživači Polo, Kolumbo i Vespuči ispuštali pobjednički krik nakon otkrićanja novog mora na portilanima... Istovremeno, more se, po Bodleru, smatra simbolom slobode, Persovo traje do zasićenja *daha*, ono Seferisovo ljeska se u vježbancima, Montaleovo ispunjava kosti sipe da bi u veličanstvenom prizoru Kavafijeve *Itake* ostalo utjeha smrti i razočarenju.

Dijeleći dinamiku civilizacijske košnice Sredozemlja zagonetnije od vavilonske biblioteke, njene procvate i traume, Crna Gora se ujedinjavala sa slojevitim nasleđem oštenim u trijadi velikih religija – pravoslavlja, katoličanstva i islama. Taj prekrasni mozaik naizgled nepomirljivih doktrina označava, koliko sudbinu Crne Gore kao multikonfesionalne i građanske zemlje, toliko i njenu istorijsku zrelost i neugaslu svijest o pripadnosti Mediteranu uprkos stoljetnom tumaranju puštarama Balkana i čestom gubljenju identiteta zarad navodno velikih ideja, žrtvujući sopstveni.

Konsultujući dešavanja iz prošlog vijeka, od nelegalne Podgoričke skupštine 1918. kojom je svirepo ugašena crnogorska država, preko slavnih pobjeda crnogorskih partizana u opštenarodnom antifašističkom ustanku 13. jula 1941. kada se sa svim atributima državnosti priključila zajednici južnoslovenskih naroda do njenog krvavog raspada i provizorijuma kvazijugoslovenstva, početkom Trećeg milenijuma, Crna Gora se demokratskom odlukom građana svih vjera i nacija napokon vratila sebi napokon obnovivši 21. maja 2006. svoju državnost. To tako vjerodostojno demonstrira njen mediteranski put hodočašća za koji se može reći da označava – hodočašće sebe. Gledajući smrti u oči, kroz koliko je samo Scila i Haribdi prošao Odisej, da bi se vratio zavičaju i slobodi.

Crna Gora kao da ga je preslikala, osluškujući predivne Kavafijeve stihove posvećene Odisejevom povratku – *A na umu uvijek da ti Itaka bude. /Da tamo stig-
neš predodređeno je tebi. /.../. I ako je nađeš siromašnu, Itaka
te nije prevarila. /Tako si mudar postao, s tolikim isku-
stvom/pa ćeš razumjeti već/šta to Itake znače.* Sem povratak, izbavljenje iz smrti artikuliše još jedan kuriozitet mediteranske filozofije. Recimo, kako je antičkog junaka Tezeja iz lavirusa čudesnim koncem izbavila Arijadna, tako je iz krugohoda balkanske učmalosti Crnu Goru oslobođila mudrija gospoja – demokratija! Kad su varvari, pred kapijama Sredozemlja oštrili kopljja, nijesu ni slutili da će, opijeni njegovom ljepotom i magijom, biti upijeni u njegovu tradiciju brže nego što ispučala zemlja proguta vodu. Isti kraj doživlja- vali su rušitelji ali i negatori Crne Gore koja je, poput Argonauta, našla Zlatni kompas svjesna Brodelove teze o *du-*

gom trajanju Unutrašnjeg mora koje je materinski štiti od marginalizacije, inferiornosti i mitomanstva, svejedno.

Opterećeno objektivnim iskušenjima i iracionalnim prihvatanjem ideologija, poput mondijalizma, internacionalizma, socijalizma i jugoslovenstva, istorijsko bitisanje Crne Gore ontološki je upućeno na Mediteran pa bi samo udaljavanje od njegovog uticaja uzrokovalo gubljenje njenog integriteta. Time bi postala lak plijen morbidnih velikodržavnih projekcija. Zato se naša Crna Gora mora okrenuti međunarodno verifikovanim vrijednostima budući da one isključuju provinčijsku svijest nekih umišljenih veličina koje svoju prazninu ispunjavaju kvazipatriotskom retorikom. Uprkos trendu globalizacije i složenim vremenima punim opasnosti za male zemlje, obnovivši državnost, Crna Gora će biti relaksirana društveno trusnog područja Balkana i postati relevantan činilac odbrane i integracije mediteranskog basena. Stoga Sredozemlje ostaje njen obnovljeno čulo i očinji vid kako u živi pijesak balkanske tragikomike i trverja više nikada ne bi utonula.

Istorijski i životno ukorijenjena u maslinjak Sredozemlja, od svojih običaja, antički izraženog slobodarstva, jezičkih formi, duha građanske tolerancije, multi-kulturalnosti, umjetnosti pa sve do heterogenog socio-političkog miljea, trauma tranzicije i malih ali ekonomski održivih resursa, Crna Gora dijeli sudbinu mediteranskog trenutka jer iz svoje kože ne može. Zato, od veličanstvenog trijumfa dukljanske vojske kneza Vojislava na Tuđemilu 1042, ljetopisa *Sclavorum regnum* Grgura barskog, slova Crnojevićeve štamparije pretočenih u fišake, slavnih epopeja na Martinićima, Vućjem dolu, Grahovcu, Skadru i veličanstvenih partizanskih pobjeda, preko blagotvornog krsta svetog Vladimira, pomi-

riteljstva i ujediniteljske misije Svetog Petra Cetinjskog, sveprisutne svetosti Vasilija Ostroškog, Njegoševe svjetlonosne poezije, umješnih bokeških moreplovaca, knjaževog prstenovanja mora pred Barom, pa sve do mudrosti njenih vladika, biskupa i imama, Lubardinih, Dadovih i Stanićevih slika i murala, Stijovićevih skulptura, Tamindžićevih nota i muzičara iz grupe *No nejm* koji na nedavnom *Eurosongu* poručiše *tamo vi-soko za brda ona*, uprkos čestim istorijskim nepravdama, Crna Gora se zavjetovala Mediteranu, velikoj riznici svoje biografije, obnovljenom sopstvu i ontološkoj budućnosti. Konačno, i sudbini!

Ogledajući se u moru, Crna Gora prepoznaće svoje hiljadugodišnje bore, istorijske rane zacijeljuje talasima, ustajali muzejski dah i paučinu s očiju skida pomognuta maestralima, diše plućima plime i osjeke i osluškuje kucanje srca što odjekuje jače od pulsa mora a ono je vječno.

Baš kao Crna Gora!

VIŠE OD MAGIJE

Paradoksalno jedinstvo razlika u oblikovanju mediteranskog identiteta

Shodno svojoj istorijskoj superiornosti nad ostalim civilizacijama, kao duhovni basen neprekidnih previranja, Mediteran ne određuje samo naš duhovni, kulturni, geopolitički, ekonomski i već uveliko atipični građanski milje. Štaviše, njemu dugujemo sve, suštinu etničkog profila malih naroda što prirodno oblikuje i naš lični identitet. To tako srećno potvrđuje Kamijev usklik – *Mi, Mediteranci* kojim potiskuje suvoparni evrocentrizam Frensisa Bejkona u geslu – *Mi, Evropljani*. Naravno, ni Mediteran, ta neprikosnovena istorija van prošlosti i najduži rodoslov življenja, nije nastao sam od sebe. Rađao se dugo, mrežeći gigantske struje nepomirljivih kultura sa četiri strane svijeta kako bi mukotrpno stvorio svoju autentičnu - Petu stranu mora. Oličena varničenjima duha, svojim bogatstvom zasjenila je relativno novi proces sticanja evropskog subjektiviteta proizašlog takođe iz multikulturalnosti, kao striktno mediteranske kategorije.

Mediteran predstavlja srce današnjeg evropskog bića, a ne obrnuto što prilično vješto serviraju standarizovane teorije globalizma. Sjedinjene suprotnosti ovog mitski gordog mora od čijih se dubina Aristotel bojao često prevazilaze zdrav razum jer, primjera radi, reformacija isključuje mnoge njegove zemlje uzrokujući kontrareformaciju, dok, s druge strane, crkva, kao jedan od stubova ondašnjeg sredozemnog bića, tako

paradoksalno potiskuje njegovu tradiciju time što u prvi plan ističe istoriju pobjednika kao svevišnjeg nespremnog da nam podari darove stvarnosti ako ona na Mediteranu uopšte egzistira pod suncem.

Prije bi na realnu sliku danas nimalo idiličnog Mediterana trebalo baciti žmirkavu svjetlost iz nekog zapuštenog bordela da što slabije vidimo protivrječnosti koje se zbog slabljenja mediteranske kohezije udaljuju, postajući slabe lokalne vrijednosti. Zadivljujuće lebdeće između plamena svjetskosti i leda regionalnog omogućava Mediteranu ulogu *svjetske pozornice*, kako to vidi Brodel. Granitno postojana i vječna, ona uključuje i geografiju, ali ne kao prostor, već visove, pučine i obale slobode. Zato, nimalo slučajno, Brodel neka mediterranska ostrva, kao i gradove republike, smatra prvim istorijskim ličnostima. Toliko je nadmoćan Mediteran da je svojim palimpsestičnim iskustvom podijelio svijet na prosperitetni Zapad i zaostali Sjever, mudro skrivaajući svoj južnjački dignitet kako bi što bezbolnije prisvojio krvavo sukobljene cjeline. U svojoj geocivilizacijskoj simbiozi prostora, dragulja istorije i vremena, on je opstajao kao vatra potpaljena razlikama na sred hladne pustinje evropskih ideja. Taj plamen se održava još od Grka (oslobođenih od Persijanaca) i Rimljana (koji pobjeđuju varvare i pirate) i od tada uranjamo u to more demokratije, *mare nostrum* koje su kao svoje, ne isključivši posve religioznu dimenziju, prihvatili i mnogi islamski narodi, manje iz ljubavi, a svakako više iz razloga očuvanja svog pojedinačnog bića što najljepše ilustruje primjer Berbera. Zato mediteranstvo označava svojevrsnu vjeru u snagu malih pred velikima, simbol je nezavisnosti i otvorenosti prema drugaćijem i neispitanom.

Kontradiktorno je i to da finansijski dominantni atlantski svijet koga je Mediteran otkrio, stvorio i prenio mu iskustva monoteizma, filozofije, ekonomije, izumiteljstva i čega sve ne, danas tom istom stvoritelju, prijeteći, nalaže da ispunjava zadatke, poput stupanja u kojekakve vojno-političke saveze, navodne mirnodopske misije ili uvede jedinstveni jezik i monetu.

Uprkos tome, tu vidimo jasno izražene granice pacifikanog Unutrašnjeg mora ali zar i takve krivulje znatno marginalizovanog Mediterana nijesu bedem koji spriječava udare američkog i ruskog globalizma na malene lokalne entitete.

Koliko svečana, toliko krvava istorija, kao i maglovita zbilja ovog Mora, sadržana je u brodskim dnevnicima odiseja, ratova za slobodu i osvajanja. Ona pripada humanističkim i retrogradnim ideologijama, beskrajnim knjigama, muzici, mapama, kao i sudbinskoj vezi sa dalekim svjetovima. Da je na Mediteranu hladni Istok itekako prisutan vidimo na primjeru pozorišnih izvedbi ruskih klasika ili kroz investicije (?) naftnih magnata u primorske gradove na Jadranu. Zar platna Van Goga ne krase salone katalonskih zamaka? Kako to da brazilski fudbalski mag Ronaldinjo donosi jednom mediteranskom klubu titulu prvaka Evrope, kako je samo još jedan Mediteranu posinjen izvanjac, argentinski fantasta Maradona sa, do tada malim Napolijem, osvojio Italiju i donio pehar Evropske fudbalske unije u Napolju 1989. Sa kakvim užitkom slušamo Šopena u Veneciji, čitamo Šekspira u Atini ili, umorni od šetnje, zastavši pred antičkim nekropolisima na Malti, ispijemo limenku *Cranberry* đusa proizvedenog u Oregonu. Jednostavno, pretvorivši epske bitke u lutkarske predstave a potom posvećujući skitnice i vidovnjake umjesto

prinčeva, Mediteran bi bio mrtav bez umjetnosti svojih protivnika. On dopire sve dokle se protežu vino, poezija, masline i palme. Prostire se, dakle, svugdje i uvihek, donosi slobodu, opire se hegemoniji a i sam je osvajač, sveprisutan je i mrijesti se u eksploziji potpaljenom civilizacijskim sudarima i stapanjima.

U noćima kiša, dok vrtoglavica obuzima i usta se suše od podgoričkog sjevera, ležeći u postelji, bez oružja i novca, postajem neko drugi! Otpijam gutljaj vina i završavam čitanje *Vježbanke* jednog grčkog pjesnika i čujem šapat da sam od sada vlasnik svijeta jer su vina Mediterana i njegove pjesme posvuda. Daruju prometejski usud i titansku moć da sam svugdje istovremeno i uvihek.

Vlasnik svijeta iz toplog sobička!

A sve to nije magija.

Mediteran je više od nje!

MEDITERAN – ISTORIJA U POKRETU

Blagotvorne tenzije na Mediteranu najuspješniji su fermenti za nastanak podcivilizacija koje su istovremeno i faktori opstanka mediteranskog bića

Među brojnim naučnicima i spisateljima koji su pokušavali uroniti u najdublje tajne civilizacije Mediterana i bili, koliko god to simbolično zvučalo, po nacionalnom opredijeljenju Mediteranci, izvjesni su paradoksi. Oni su posljedica njihove intelektualne percepcije Sredozemlja i njegovog duhovnog ognjišta čije granice je nemoguće utvrditi. Čini se, ipak, da su Kami, kao romansijer mitskih čarolija, i Brodel opsjetnut naukom pjevanja slavne mediteranske istorije, prošli najduži put osvjetljavanja postojanja, enigmi i opstanka ovog solarnog svijeta koga ni jedna istorija nije mogla do kraja spoznati ili ograničiti leksikonima i kartografijom.

Evropa je, za Kamija, *modus deficiens* dok Mediteran označava svjetlost lišenu geografije i smještenu između suprotstavljenih filozofija poimanja života i kulture. One, ni u kom trenutku, neće naći zajednički jezik ili sklopiti primirje u svoju korist, ali kada je u pitanju žrtvovanje Mediteranu ipak svoje mačeve stavlju u korice, postajući ujedinjene karike mediteranskog savršenstva, paradoksalno, zavisne jedna od

druge. Zato su blagotvorne tenzije na Mediteranu najuspješniji fermenti za nastanak podcivilizacija koje su istovremeno i faktori nužnog opstanka mediteranskog bića. Istovremeno, Brodelovo svođenje Mediterana na kontinent ne predstavlja isključivi pokušaj njegove geografske lokalizacije. Prije će biti da je nazivanje Sredozemlja kontinentom samo slikovit doživljaj nje-gove moći i prikaz jedinstva tog neponovljivog *svijeta za sebe*.

Zato, i geografija, i vrijeme, i prostor, pa čak i duhovi civilizacija, na Mediteranu čine vidljivu istoriju u pokretu toliko sraslu sa našom svakodnevicom da antički ili kipovi afričkog Mediterana, ne nikako onog turističkog iz prospekata, na našim pjacama nijesu kipovi i stranci, već sagovornici i prijatelji često mudriji od nas. S druge strane, smatrajući Sredozemlje geocivilizacijom napetosti, sukoba i trvjenja sa drugim prostorima, pa čak sa svojim istočnim i zapadnim polom, Brodel potvrđuje tezu o *eksperimentalnom prostoru* ali ne sluti da tako sprema sebi klopuku olicenu u tvrdnji o cjelosti duha i organizma *svjetske pozornice*.

Mediteranski identitet, oprostorivši svo znano i neznano vrijeme, sjedinjuje razlike i odbija istosti, njegova krv vri kao vino u bahanalijama a njegovim vinom nazdravljuju varvari, plemići i (anti)globalisti u znak pomirenja. Naravno, dok to god Mediteranu bude odgovaralo. Prilično kritičko tumačenje Boga na Sredozemlju stavlja Kamija nasuprot kulta religije svojstvenog Brodelu. Ali, opet i po ko zna koji put, homogenizacija razlika uspješno i plodotvorno pacifizuje sve njihove dileme.

Opravdano je mišljenje o Mediteranu kao otklonu od nacionalističkog mraka i mrijestilištu građanskih

ideja koje čine sjeme demokratije Starog kontinenta nastalog upravo na temeljima mediteranske civilizacije.

Zahvaljujući njoj, uz mnogo poteškoća, on opstaje obzirom da, poučen iskustvom Mediterana, ujedinjuje svoje različnosti. Da mediteranski suverenitet pripada slobodnom čovjeku lišenom romantičarskih dogmi i totalitarnih ideologija XIX i XX st, potvrđuje u jednoj slikovitoj isповijesti i Fernan Brodel - *Iznad svega bio sam opsjednut Mediteranom u toku mog dolaska u Alžir. Mogao sam biti istoričar Njemačke, govorio sam pristojno njemački. Ali, služio sam vojsku u okupacionim trupama u Rajnskoj oblasti i osjećao sam izvjesno razočarenje u nacionalističku Njemačku. Onda sam napravio pogrešan potez i okrenuo se Španiji, onda takođe nacionalističkoj. (...). Ali, sa Mediteranom sam odmaglio.*

Tako je otkrivena unutrašnja sloboda ovog francuskog naučnika. Na takvom mlječnom putovanju traženja svoje zaboravljene sjenke, u labyrinту gdje svoje evrocentrične zablude probadamo strasnije od kože Minotaura, pišući po ogledalu zamagljenog zavičaja, mi ne tražimo samo Mediteran istorije, već same sebe. Kao što je poslije svega, Brodel godinama i dece-nijama ostao zbumen pred Mediteranom, tako svoja razmišljanja prepuštam nedoumici – da li Mediteran sebe podrazumijeva sebe dobrovoljno zatočenog u njegove arhive ili je to Mediteran isebljenja obzirom da roboti globalizacije ruše sve pred sobom pa i granice svjetla od mraka, slave od poraza, arija od plemenskih doboša, berzanskih računala od alhemije.

Lakše nego što je nadživio horde varvara, upivši njihovu samoživost u sebe, prije nego što se oglušio o prijetnje bipolarnog svijeta pred njegovim kapijama,

grijući se na vatri sukoba nuklearnih sila i trpeći agresivni izvoz američke *demokratije*, Mediteran će i iz tunela globalizacijskog haosa izaći kao pobjednik. I biće ga, u nama ili njemu, svejedno, dok vrijeme iz pješčanog sata ili klepsidri curi. A kada i mjerjenje vremena prestane, njegov pustinjski pijesak i kapljice mora curiće da istoriju i budućnost, kao kapitele Mediterana, upravo po našem urođenom i sudbinskom Mediteranu mjerimo.

DRAGULJI CRNOGORSKOG MEDITERANSTVA I SREDOZEMLJE U NOVOM MILENIJUMU

Uknjizi *Voda i snovi* Gaston Bašlar vrlo smjelo ali i rizično tvrdi da se mitologija mora *tiče samo lokalnog područja*, kao i da Ofelijin kompleks, taj *osjećaj nemoći na razmeđi vode i neba* zapravo obuhvata volšeumno rađanje smrti. Ove koliko pesimističke toliko i nihilizmom obojene tvrdnje na račun mora i u sprezi sa duhovnom šarolikošću i eliksirima istorije, tako lijeppo i vješto demantuje Brodelovo viđenje. Po njemu Mediteran ne predstavlja more spremno da služi iz razloga što je *ono prevashodno more oluje* prepuno izazova, kolopleta, zavjera i svakovrsnog rizika. Između ova dva suprotstavljenja mišljenja, senzibilitetom kultnog pjesnika, Sen Džon Pers prilazi moru ontološki, svom svojom energijom, kao što tromjesečni dječak prilazi dojkama matere, kličući – *More što ga u sebi nosimo, do presičenja daha i zaključenja daha.*

Niti jedno od ova tri tumačenja mora i njegove civilizacije, ne podudara se u potpunosti sa stanjem promjena, preobražajima i konstantama crnogorskog Mediterana. Ovdje se Bašlarova *lokarnost* mitologija mora ili ljudi, svejedno, doima absurdno jer svi kulturološki i duhovni slojevi našeg Mediterana – od dukljanskih, vizantijskih, rimskih, venecijanskih i islamskih – ukazuju na bogatstvo i raskoš svjetskosti što isključuje sva-

ki provincijalizam duše, i prije same pomisli na njega. Sva ova Jednost, mlijecnim putevima razdvojenih ali opet nekako sjedinjenih, civilizacija, a ne znam da li je to nama uopšte jasno, crnogorskom Mediteranu daje veličanstveni karakter univerzalnog. Nesvjesno ili ne, njega nosimo pod kožom, noktima ili grudnjakom kada posmatramo defile okićenih barki u prekrasnoj manifestaciji kakva je, recimo, bila *Bokeška noć* 2009. godine. U mnoštvu drugih primjera srođenosti kontrasta (građanski trozubac - pravoslavlje, katoličanstvo i islam, crkve sa dva oltara, molitve naših muslimanskih sugrađana moštima Svetog Vasilija Ostroškog, med mita i rane istorije, referendumsko zajedništvo građana različitih vjera i nacija u cilju konačne obnove crnogorske države...) duša mediteranizma Crne Gore, vjero-vatno najslikovitije na Mediteranu, ispoljava magmu njegove univerzalnosti, više nego efektno demantujući Bašlarovu besmislicu o lokalnoj kodifikaciji mora. Kada je u pitanju Brodelov stav o nepredvidivosti Mediterana, tog Unutrašnjeg mora *planete* koje ne želi nikome da se potčinjava, ni tu civilizacijski dragulji našeg mediteranstva ne idu baš pod ruku sa tim. Možda kru-cijalni razlog leži u činjenici da su mediteranski akvatorijum naše zemlje, raznim istorijskim špekulacijama i nepravdama, predugo kontrolisali trenutno jači i veći entiteti ili imperije, imajući zadatak da svoj uticaj na njemu zadrže što duže. Ipak, to naše mudro more, iz kojeg se i Njegoš, baš kao Homer, napajo i tolio žeđ, strpljivo je izdržalo teret tuđinaca i osvajača, upijajući u sebe sve njihove kvalitete i dostignuća da bi ih, na kraju, darovalo svojoj domovini kao neki, basnoslovno vrijedni, ratni plijen. I sve domaće, ono iskonsko ali i sve tuđe preobraženo u naš identitet, samo su prsti na

ruci naše mediteranske sreće i sADBine. Iz tog razloga, Mediteran je bio i ostao domovinom crnogorskog bivstva uprkos našim čestim i bolnim istorijskim epizodama kakve su, primjera radi, mondijalizam, jugoslovenstvo ili povodljivi imperializam susjeda. Persov slogan – more do smrti, opet ne nailazi na bezuslovni prijem u crnogorskom dijelu Sredozemlja jer tu se postavlja logično pitanje – kakve smrti, šta je zapravo smrt na Mediteranu, fizički nestanak ili samo prolazni san, da li možda flert sa istorijom ili vječno brojanje talasa što se vraćaju iz prosidbe duša školjki? Po meni, vjerujem i Bogu, Crna Gora ne može nikada umrijeti, besmrtna je i vječna, tako da se njen mediteranizam mora isključivo tretirati kao najstvarnije, iz metafizike i svakodnevice donijeto, uzdarje naslijeđeno od istorije a ne kao neki trenutni i geopolitički sadržaj pomodarskih tendencija.

Tek ako umru ili se zaborave dukljanski trijumfi, tek ako istopimo slova Crnojevića štamparije, tek ako petrificiramo glasove iz bitaka na Vučjem dolu, Grahovcu, Skadru ili Sutjesci koje još traju ili referendum u maju 2006, tek ako se pomrači sjaj zlata sa medalja crnogorskih vaterpolo vitezova iz Malage, tek ako zgasne sunce sa beginje Filermose, mediteranstvo će prestatи da bude srž građanske Crne Gore.

Ali, uprkos protuvama vremena i istorije, Mediteran je naša neprekinuta linija na dlanu, biljeg ili potkožno more na lijevoj strani grudnog koša i krv mastila kojim, cirilično ili latinično, potpisujemo svoje bratstvo sa njim. Zato, u Borhesovoj beskrajnoj enciklopediji vječnosti, našu domovinu i Mediteran naći ćemo pod istim slovom: Montenegro – Mediterraneo.

Bože, kakvog li radovanja i povlašćenosti! Zauvijek.

Ali, uljuljkan u svojoj svetoj i jedinstveno bogatoj prošlosti i slavi, Mediteran je polako gubio osjećaj za modernitetom koji je okretao kompas savremenog života sasvim novim vidokruzima – Novom Svijetu, Istočnoj Evropi i nordijskom regionu, prvenstveno zbog makrofinansijskih faktora multinacionalnih kompanija i sirovina. Početkom Trećeg milenijuma, dah bića ne ide više ispred identiteta učinkovitosti što diktira aktuelni globalistički obrazac življenja. Stoga su deklaracije o oživljavanju Mediterana posvećene osnivanju slobodnih zona trgovine ostale mrtvo slovo na papiru. Sjetimo se samo rezolucija u Atini, Marseju, Ċenovi, sporazuma potpisanih u Napulju, Tunisu, Splitu, Palma de Majorki ili konferencija u Barseloni, Malti... Iako su sve vjere na Mediteranu postale organski vezane za ovaj duhovni prostor, ipak, nijedna se nije uspjela modernizovati iz razloga što se prosvjetiteljska misija vrlo sporo probijala do mediteranskih zidina, laičnost još sporije.

Čini se da se duh i idejno slovo Mediterana nijesu uspjeli sjediniti sa samim Mediteranom i stoga Mediteranu treba novi Mediteran koji bi ekonomski moćan pratio ostatak Europe i aktivna svjetska tržišta da bi opstao, sačuvavši svoju veličanstvenu prošlost, dušu i nevjerovatno bogatu istoriju na koju smo svi tako ponosni i srećni. Baš zbog toga, jedan novi vaskrsli, autohtoni, prepoznatljivi, investiciono izazovan i ekonomski stabilan mediteranski *kontinent*, kao finansijski nezavisran i kompatibilan sa savremenim svjetskim gigantima i turbulencijama, mora biti realnost da se jasno vidi i osjeti iz kosmosa i svojih otoka a ne neki egzotični muzejski raritet i kamena uspomena uplašena da je ne zaborave, kako ga mnogi globalisti doživljavaju. San o

oporavku, kao i vraćanje na svjetsku scenu grandiozne mediteranske civilizacije, može postati realnosti samo ako, sukobima rastrzano Unutrašnje more i danas od Evropske Unije potcijenjen i zaboravljen Mediteran, smogne snage i vlastitim pregnućem odredi svoju sudbinu, budućnost i uticaj.

Zavisnost od današnjih država Starog kontinenta izvan Sredozemlja - kojeg je sam Mediteran stoljećima stvarao na svojim obalama - te evropskih moćnika i njihovih nalogodavaca preko okeana, nas bi Mediterance, posebno manje narode, poput Maltežana, Katalonaca, Hrvata, Crnogoraca i uveliko *evropeiziranih* Francuza, Grka, Italijana, Španaca i drugih, doveo u svojevrsni geto, namećući nam da neko van Mediterana odlučuje o Mediteranu.

No, onako kako je ljepotom i duhom, drevnim civilizacijama i mudrošću, pobjedio sve osvajače, od Vandala i Ostrogota do novopečenih Evropljana, nadamo se da će modernizovani Mediteran, svojom duhovnom snagom, kulturom, politikom i resursima, ponovo postati *media tera*, centar svjetskih dešavanja i geopolitičkih mijena naše planete.

Jer takva civilizacijska energija objedinjenih razlika kroz bezbroj milenijuma, jednostavno ne može biti prezrena, marginalizovana i preimenovana u kojekakvu regiju evropskog i sistema pod ingerencijama NATO pakta.

Pošto smo, valjda, još uvijek *homo sapiens*, učinimo trzaj, prenimo se, hodočastimo sebe i svoje mediteransko ognjište ponovo zapalimo njegovim razlikama. Toko snažno da evrofanatici, globalisti i vojni integralisti izađu iz svog mraka, vidjevši na mediteranskom suncu

sve svoje tragicne maske, totalitarizam samo njima znane *demokratije* i ideološke pustinje.

Konačno, naspram njihovih, naše su geografske pustinje najlepši aleksandrijski vrtovi sa hiljade vrsta cvjetova. Možda ih njihov magični miris otrijezni i izvede iz globalističkog pakla.

ESEJ O ESEJIMA

*A*ko ne budemo čuli maestralne zvukove svoje mediteranske baštine, istorije, sopstva, sADBbine i sjutrašnjice, ne možemo se nadati da ćemo više ikada čuti sopstveni glas, jer civilizacija Mediterana sva je naša biografija a njegova svjetlost nada naše dece. Ako želimo da izbrišemo sebe i Crnu Goru sa mape svijeta, dovoljno je da zaboravimo Mediteran i odrekнемo se krštenice po kojoj smo Mediteranci kao dio veličanstvenog civilizacijskog korpusa. No, na žalost, danas Mediteran više nije nas Mediteranaca, nego interesna sfera globalista. Ovom knjigom pokušao sam da pred sve mediteranske narode i kulture postavim beskrajno morsko ogledalo u kojem će se, napokon, vidjeti i prepoznati sebe jer, zaboravljujući svoje mediteranstvo, kao svojevrsnu konfesiju, oni ne mogu biti ozbiljan faktor u kreiranju svjetskih geopolitičkih i kulturoloških mozaika pa stoga neće ni postojati. Ipak, vjera u ljekovitost morske soli, sunce istorije, more neprekidnog trajanja misli i jedinstvo razlika, ispred je svih trendova svjetske politike pa i globalizma. I nadživjeće ih! Ali i poraziti, baš kao što je Mediteran svojom mudrošću, ljepotom i identitetom suprotnosti nadvisio i pobijedio sve varvarske nasrtaje i savremene imperijalne tendencije, upijajući iz njih svaku, pa i najmanju, vrijednost da bi ih, na kraju, proglašio svojim blagodetima. Zato, prosvijetlimo se Mediteranom! Samo tako možemo živjeti duhom, dostojanstvom i prkosom našeg sredozemnog zavičaja, čuvajući nevinost čistote sunca, one ognjene zvijezde od Heraklovih stubova do Bosfora, od palmi na jugu do maslina na sjeveru našeg sredozemnog Beskraja.

Sa čime drugo da izademo pred prvi očni treptaj i ne-sigurne korake naših potomaka? Romorenje najvećeg i naj-dubljeg mora kultura i civilizacija u njihovim ušnim školj-kama mora odzvanjati zauvijek, isto kao što njegov šum predstavlja njihovu jedinu gramatiku. Samo na tom jeziku soli naša i imena mediteranskih svjetova, neće postati prah bezdušne globalizacije i zaborava. Po jednom Biblijskom predanju, kada su stabla rekla maslini da im bude kralj, odgovorila je - Zar da se odreknem ulja svojega. Kao maslina, mi Mediteranci, oduvijek naborani, mudri, lako-vjerni, hedonisti, prvosveštenici i, možda, prestari za epohu nemilosrdnog materijalizma, erozije etike i reklamer-stva, bili smo i bićemo svojevrsne masline istorije u pokre-tu i nikada se ne možemo odreći krvi svoje mediteranske. Zato ova knjiga selektiranih eseja ili poetskih ogleda o na-šem Mediteranu koje sam objavljivao u crnogorskim listo-vima i časopisima u posljednjih petnaestak godina, pred-stavlja dopisani Pergament podsjetnik na to, ispisan pješ-čanim, plimnim, iskrzanim, samotnim i katkad nevidljivim rukopisom!

Autor

KONZUL MORA

Za B. J. Kastela

*Zbog otmenosti u držanju i koračanju
Kao da horizontu predaješ raport*

*I zbog opravdane i naslućene bojaznosti
Da će ti od naglog, vrtoglavog uzbudjenja
Pri izlasku iz tunela Sozina
Jednom otpasti trepavice a izgubićeš i patike i ruksak
I šta ti ja znam šta sve ne, kad vidiš more*

*I zbog toga što će se ljudi tiskati oko tebe
Pitati, propitivati, gledati u tebe sažaljivo
A neki će i telefonirati da provere
U kojem si srodnici kom kolenu sa admiralima iz Perasta
I na koje potonule gradove misliš, ne spominjući imena*

*Zbog svega i još ponečeg, u smislu neosetljivosti okoline
Kažem ti, i kao potomak egejskih moreplovaca -
Ceo tvoj spisateljski trud može da se rasprši kao pena
Ako te Crna Gora, pod hitno, ne imenuje
Za prvog konzula mora, vanrednim ukazom*

*Ne u zemlji Fernanda Pesoe ni u zemlji Euđenija Montalea
Nego ovde konzul, kod kuće, gde se more iskrada iz škole
I đački zbunjeno spotiče kroz odseve na oknima
Kad hoće da se pozdravi sa tobom jer ga preko usana -
A usne su ti talas - prevaljuješ kao ljubavnu imenicu
I živiš, nevenčano, s njim, odan kao niko od morskih bardina*

*Obećao si mi jednom, to beše na terasi prijateljeve kuće
A čuli su te i grožđe i maslinjaci i jedan prokurvani mačak
Da ćemo neku od nimfi, ako dođe da se družimo,
Podeliti u krevetu, bratski. Inače, posveta se, neopozivo, briše.*

Duško Novaković
Knjiga poezije *Kad ćemo svetla pogasiti*,
Beograd, 2010.

O PJESNIKU

Boris Jovanović Kastel (Trebinje, 1971). Kritika ga smatra najznačajnijim crnogorskim pjesnikom mediteranske provenijencije i uglednim imenom mediteranskog pjesništva.

Objavio je knjige poezije:

- Kad zamirišu kajanja* (1994)
- Prstenje pomorja* (1995)
- Fusnote južnih zvona* (1997)
- Anatomija sredozemnog dana* (1998)
- Mediteranska agenda i proricanje prošlosti* (2000)
- Mediteranski heksateuh* (2003)
- Ego mora* (2004)
- Vjenčanje sa sipom* (2007)
- Neptune's spear* (2007, izbor iz poezije na engleskom jeziku)
- Mediteranski indigo* (2008, izbor iz poezije)
- Ručak na hridini* (2010)

Objavio je i tri knjige izabralih eseja:

- Pergament od sireninog poprsja* (2000)
- Peta strana juga* (2005)
- Ogledanje u bonaci* (2009)

O poeziji Borisa Jovanovića Kastela objavljena je knjiga izabralih eseja domaćih i stranih pisaca *Mediteranski gospar* (2009).

Dobitnik je svjetske *Pohvale za poeziju Nosside* 2011. koja se dodjeljuje pod pokroviteljstvom Svjetskog poetskog direktorijuma UNESCO-a u italijanskom gradu Ređo Kalabrija.

Uređivao je časopis za književnost *Ovdje* (2000-2003).

Eseje je objavljivao u dnevniku *Pobjeda*. Poezija mu je prevođena na italijanski, engleski, poljski, češki i slovenački jezik.

Zastupljen je u Antologiji svjetske poezije *Nosside* na italijanskom jeziku, Antologiji Mediteranske ljubavne poezije od najstarijih vremena do danas, Antologiji slovenske poezije na slovenačkom jeziku, antologijama crnogorske poezije, antologijama poezije o vinu, ženi...

Ušao je u izbor trideset pjesnika svijeta učesnika VI Svjetskog festivala poezije (Sixth World Poetry Festival) u Kalkuti (Indija) 2012. godine.

Živi u Podgorici.

Sadržaj

Mediteran kao konfesija	5
Venecija - grad mediteranskih gradova	10
Mediteran - naša sudbina	15
Mediteran - java sna	19
Mač i štit Mediterana	24
Poliglotsko more	29
Globalizacija kulture	33
Muza u bordelu	37
Mediteranska liturgija	40
Pod krilima lava	44
Karneval - pozorište na vodi	49
Naš Mediteran - kompas sudbine	52
Crna Gora i Mediteran	62
Više od magije	67
Mediteran - istorija u pokretu	71
Dragulji crnogorskog mediteranstva i Sredozemlje u novom milenijumu	75
Esej o esejima	81
<i>Duško Novaković, Konzul mora</i>	83
O pjesniku.....	85

Boris Jovanović Kastel
MEDITERANSKO PROSVJETLJENJE
(Naš Mediteran - kompas subbine)

Izdanje autora i prijatelja
Podgorica 2012.

Kompjuterska i likovna obrada
Miomir Kračković

Štampa
Grafokarton, Prijepolje

Tiraž
300

Objavlјivanje ove knjige pomoglo je
Ministarstvo kulture Crne Gore

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Centralna narodna biblioteka Crne Gore, Cetinje

.....
Jovanović, Boris

Meditersko prosvjetljenje (Naš Mediteran - kompas subbine),
Boris Jovanović Kastel.
- Podgorica: autor, 2012 (Prijepolje: Grafokarton). 88 str., 21 cm.
- (Biblioteka Talasi)

Tiraž 300.
Duško Novaković, Konzul mora, str. 83. Bilješka o piscu: str. 85
ISBN
COBISS.CG-ID